

Cicero's Orations

13

10
Crompton

... ..

EX LIBRIS

D. ARKELL.

E. Libris,
E. Libris,
Daniel Arkell,
Daniel 1888 Arkell

8881

Ex libris

F. C. B. [illegible]

1878
1878
1878

1878

1878

1878

1878

1878

1878

1878

1878

1878

1878

M. TULLII CICERONIS
ORATIONUM XII
SELECTARUM
LIBER.

Editio cum OLIVET, aliisque melioris notæ
Exemplaribus collata,

ET

In usum studiosæ Juventutis edita.

ÆTONÆ excudit J. POTE,

MDCC LXXXV.

A D

LECTOREM.

IN hoc novo Orationum Ciceronis Delectu, quem ex nostrâ Officinâ emisimus, monendus est Lector, ut diligenter perlustratis omnibus Orationibus, eas potissimum excerpemus, quarum lectio juventuti plurimum prodesset, sive ob formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque præstantiam, sive denique ob oratorii artificii concinnitatem; quo verò constat, in legendis his Patris Eloquentiæ Romanæ Orationibus, rem literariam in Scholis optimè promotam fuisse, nam ut ait QUINCTILIAN Illum profecisse, cui Cicero valde placebit.

Præterea admonendus est Lector has Orationes, suo quasque loco, ex ordine aptè disponi. Hoc modo, Tempora in
quibus

quibus singulæ Orationes haberentur, luculenter notantur, ac res gestas Populi Romani serie annorum, planè constituuntur; Conspectu etiam primo, videbit Lector illas lites per totum terrarum orbem celeberrimas, quarum patrocinium suscepit, et qualem processum fecerit illustrissimus Rhetor, in tuendâ communi causâ Patriæ Civiumque suorum, quum discrimini ruentis Reipublicæ caput suum sponte objectaret. Vale L. B. et his nostris laboribus frueri.

M. FABII QUINTILIANI

De C I C E R O N E iudicium.

Lib. 10. Institut. Orat. Cap. 1.

ORATORES vero vel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicumque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi ut eum Demostheni comparem hoc tempore neque enim attinet; cum Demosthenum imprimis legendum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerosque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, et pondere: illi nihil

hil detrâhi potest, huic nihil adjici :
 curâ plus in illo, in hoc naturâ.
 Salibus certe, et commiseratione
 (qui duo plurimum affectus valent)
 vincimus. Et fortasse epilogos illi
 mos civitatis abstulerit: sed et no-
 bis illa quæ Attici mirantur, diversa
 Latini sermonis ratio minus permi-
 serit. In epistolis quidem, quan-
 quam sunt utriusque, nulla conten-
 tio est. Cedendum vero in hoc qui-
 dem, quod ille et prior fuit, et ex
 magnâ parte Ciceronem, quantus
 est, fecit. Nam mihi videtur M.
 Tullius cum se totum ad imitatio-
 nem Græcorum contulisset, effinx-
 isse vim Demosthenis, copiam Pla-
 tonis, jucunditatem Isocratis. Nec
 vero quod in quoque optimum fuit,
 studio consecutus est tantum; sed
 plurimas, vel potius omnes ex se ip-
 so virtutes extulit immortalis ingenii
 beatissimâ ubertate. Non enim plu-
 vias (ut ait Pindarus) aquas colligit,
 sed vivo gurgite exundat: dono quo-
 dam providentiæ genitus in quo to-
 tas

tas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? cui tanta unquam jucunditas affluit ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, et cum transversum vi suâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi? Jam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas inest, ut dissentire pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissima cura consequi posset fluunt illaborata: et illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est: apud posteros vero id consecutus ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis fit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.

O R A T I O N E S.

I.	PRO LEGE MANILIA	Pag. 1
II.	<i>Pro</i> ARCHIA POETA	30
III.	<i>In</i> CATALINAM, <i>prima</i>	44
IV.	————— <i>secunda</i>	57
V.	————— <i>tertia</i>	70
VI.	————— <i>quarta</i>	83
VII.	<i>In</i> PISONEM	95
VIII.	<i>Pro</i> MILONE	139
IX.	<i>Pro</i> MARCELLO	179
X.	<i>Pro</i> LIGARIO	191
XI.	<i>Pro</i> REGE DEIOTARO	205
XII.	<i>In</i> MARC. ANTONIUM, Philip- pica 2 ^{da} .	221

ORATIO I.

PRO

LEGE MANILIA.

ARGUMENTUM.

Diuturnum et grave bellum cum Mithridate rege Ponti, Romani gessere. Contra hunc primum missi sunt cum imperio Sylla, et post hunc L. Lucullus: hi duo quanquam magnis cladibus regem afficerent, stantem tamen, neque victum relinquere cogebantur. Sylla enim, Marianâ factione Romæ sciviente, coactus est pacem facere cum Mithridate, et domum reverti, ut hanc compesceret. L. Lucullus cum bello ita regem fatigasset, ut jam prope ad angustias reductus videretur; exortâ inter milites seditione, delere eam prohibitus est. Adde quod Romæ nonnulli Lucullo infensi efficiebant, ut Lucullus Senatusconsulto à bello revocaretur; at eo revocato, ejusque exercitu dissipato, Mithridates hostis impunè grassabatur, quare C. Manilius tribunus plebis legem tulit, ut Pompeius in provincias, quotquot Lucullus tenebat succederet, et belli gerendi adversus Mithridatem et Tigranem Imperator extra ordinem mitteretur; ut hâc lege Maniliâ potentia Pompeii crescere, et Lucullus rerum gestarum gloriâ privari videretur, ita optimi quoque rogationi huic obsistere statuebant, ne omnia ad unum Pompeium deferrentur. Verum nemo intercessit metu plebis, quæ Pompeio favebat. Solus Catulus et Hortensius legem dissuadebant, quibus hâc oratione Cicero respondet, ostendit-

que bellum esse necessarium, ac difficile, nec alium imperatorem præter Pompeium inveniri, qui huic bello gerendo sit idoneus.

Habita est hæc Oratio in rostris anno urbis conditæ 687. Ciceronis ætat. 41. cum Prætor esset, Coss. M. Emilio Lepido, et Volcatio Tullo.

Quanquam mihi semper frequens conspectus vester, multo jucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus; ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præscriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilantibus ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit asserre: certe, et si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo
judicio

judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute, hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est.

Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque fociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, et Tigrahe: quorum alter relictus, alter laceffitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ, periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucillum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum, ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus fociis et civibus ad id bellum imperatorem deponi, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cum magna

in rebus omnibus, tum summa in re militari fradita est : agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt : aguntur certissima populi Romani vectigalia, et maxima, quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli, requiretis : aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum, et reipublicæ causa consulendum.

Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta : quæ penitus jam infedit, atque inveteravit in populi Romani nomine : quod is, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et viceesimum regnat : et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores : sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt : venianda, quod reliquerunt : propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparisonem novi contulit : qui posteaquam maximas ædificasset ornassetque classes ; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis,

fuis, bellum inferre simulasset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio, à binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniæ, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclarâ, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detecta oratione nostra, neque falsa, afficta esse videatur. De vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac navigatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbis, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani, consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani, omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis tur-

piſſimum ſit, illud, quod accepiftis, tueri et conſervare non poſſe.

Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani, atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolum vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis; civitates autem omnes, cuncta Aſia atque Græcia veſtrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cum præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur. Vident et ſentiunt hoc idem, quod vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, et eum prope eſſe: quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipſo atque nomine, tametiſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium reſpreſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quam cæteros; quod ejuſmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum, non multum ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate, ut ii beatiffimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſime commoratur. Quare, ſi propter ſocios, nulla ipſi injuria laceſſiti, majores, veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtri dignitate defendere, præſertim cum de veſtris maximis vectigalibus agatur.

Nam

Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine passionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore ammittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbreve tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet; quorum vobis,

bis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honestissimi et ornatissimi, suas rationes, et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et fortunæ curæ vobis esse debent, Etenim si vectigalia, nervos esse reipublicæ semper duximus: eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi et industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, et suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnam eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis. Hæ fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, que in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, et cohæret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, fa-

lus fociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici; belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum: non eſſe ita inagnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maxime laborandum eſt, ne forte à vobis quæ diligentiffime providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et ſapientiffimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque inſtructas fuiſſe; urbemque Aſiæ clariffimam, nobiſque amiſſimam, Cyzicenorum obſeſſam eſſe ab ipſo rege magna multitudine, et oppugnatam vehementiffime, quam L. Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore claſſem magnam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas: patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: Sinopen, atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti et Capadociæ permultas, uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio atque avito, ad alios ſe reges, atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia, ſalvis populi Romani focis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi atque cauſæ, L. Lucillum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cum hæc ita ſint, reliquum

liquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites, non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio disperia, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et à majoribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque reus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum postquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque lacerandas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, et præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quæreretur, Mithridates autem et suam manum jam confirmarat,

confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex fermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diurnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consulto: sed eo vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod jungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de imperatore ad id bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis
deliberatio

deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere posset? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam cæteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum. Varia et diversa genera et bellorum, et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

Jam vero virtuti Cn. Pompeii, quæ potest par oratio inveniri? Quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, la-
bor

bor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, hujus virtute et subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum interneccione patefactum est. Testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. Testis est iterum et sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum univèrsa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio, classibus vestris, fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut

à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fui hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe à domo bellare, et propugnaculis imperiis sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundusio, nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est? Pro Dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce,

ce, belli impetus navigavit? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præfidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, et Gallia Cisalpina præfidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in nu-

mero putare, cujus in exercitu veneant centuriam, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex arario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. Tum facilius statueris, quid apud exteris nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hibernis enim, non avaritiæ, per fugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam

quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæres, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa, et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint.

Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas

multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid focii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res gestæ pares? De quo homine vos, (id quod maxime facit auctoritatem) tanta et tam præclara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla fumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia et caritate rei frumentariæ consecuta est, unius hominis spe et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitatus admonui: cum focii pertimuisent; hostium opes animique crevissent; cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem

Asia retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecterit? aut quam facile imperio atque exercitu focios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? Quod Cretenfium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretenfium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationum valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate (quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius, imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hæc utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam
positam

positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisæ Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint; socii obtemperarint, hostes obedierint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à Diis immortalibus tot et tantas res tacitus aude-
ret optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis. Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat diligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cur cætera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ,

tunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hæc ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæadhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse, concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per Deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit non dico Atheniensem, que satis late quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginensem, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum

rum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit : quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet ? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt : ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus ; tum, cum insula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat : iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus : et his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, et classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, et cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis : sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit : sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra,

marique

marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, ane Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expectanti, ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? De quo legando spero confules ad senatum relatores. Qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quæ id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, et sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis,

neretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipso vos spem habituros esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præesse? prefuit. Rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescens, cujus à senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari

singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus dixisse dicitur, *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere*. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatus-consulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatus consulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt: ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine judicium, populi que Romani auctoritatem improbari: præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem

bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicæ parum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, et sibi, et cæteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, et regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet. etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitrat. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio sumus apud exterarum nationum, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. Noverunt enim fociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro focis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra focios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse

posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum

orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantum non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem faciendam, tibi et populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam consiliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quomobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intel-
ligam,

ligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et salutem provinciæ atque sociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

AROUND THE MIDDLE

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

ORATIO II.

PRO

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Syllanus et Carbo legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, et domicilium in Italia tum cum lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud prætorem professi essent. Hac lege adductus Gracchus quidam, Archiam poëtam in judicio accusavit, quod in urbe se pro cive gereret, cum non esset civis. Negavit enim Archiam adscriptum esse fœderatis civitatibus, et tempore legis latæ à Syllano et Carbone in Italia domicilium habuisse, ac apud prætorem professum esse. Cicero cum unice diligeret poëtam, hac oratione ipsum in magna frequentia et concursu hominum literatorum, defendit. Ac primum comprobat Archiam legitimum civem esse, cum Heracleæ et aliis civitatibus adscriptus sit, et tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud prætorem professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archiæ: quibus persuadet judicibus, Archiam, etiamsi non esset civis, cum sit, tamen propter eruditionem et merita erga populum Romanum, in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum et ineptum videbatur laudare studia literarum, ac personam, excusat se Cicero in exordio quod novum dicendi

genus

genus in forum adferat, alienum à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est: Status vero conjecturalis, an Archias sit civis. Hoc confirmat à testibus, et objecta dissolvit.

Habita est hæc Oratio anno urbis conditæ 692. M. Pupio Pisone, et M. Val. Messa Consulibus, annum agente Cicerone quadragesimum sextum.

SI quid est in me ingenii, Judices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut, si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in questione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi

puli Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam à forensi sermone abhorreat : quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam ; ut me, pro summo poëta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique præatore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius : et in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam : perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium ; verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit : primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimique studiis affluentibus) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum : studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis : et hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, cæterisque præmiis donarunt : et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant

rant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum pretextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio; audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: à L. Crasso colebatur: Lucullus vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simularant. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, et Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: et, si sexaginta diebus apud prætorem essent professi.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum

horum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, et religione, et fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adfunt Heraclienses legati, nobilissimi homines: hujus judicii causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incendio tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non possumus: et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, et ad iudices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus, multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratui-

to civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædita gloria, noluisse. Quid? cum cæteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiniam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminalis, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum, et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et adiit hæreditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore et consule. Quære argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur.

Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus?* Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo,
Judices,

Judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur oratio et facultas: quæ quantacumque est in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur: illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse duccenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas, quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas scriptores et Græci et Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt?

runt? Difficile est hoc de omnibus confirmar
 Sed tamen est certum, quid respondeam. Ego
 multos homines excellenti animo ac virtute fuisse,
 et sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divi-
 no, per seipfos et moderatos, et graves extitisse
 fateor. Etiam illud adjungo, sæpius ad laudem
 atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine
 natura valuisse doctrinam. Atque idem ego con-
 tendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem
 accesserit ratio quædam, conformatioque doctri-
 næ: tum illud nescio quid præclarum ac singulare
 solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem
 patres nostri viderunt, divinum hominem, Africa-
 num: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissi-
 mos homines et continentissimos: ex hoc fortissi-
 mum virum, et illis temporibus doctissimum, M.
 Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad
 percipiendam, colendamque virtutem literis ad-
 juvarentur, nunquam se ad earum studium contu-
 lissent. Quod si non hic tantus fructus ostende-
 retur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur:
 tamen, ut opinor, hanc animi remissionem, hu-
 manissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam
 cætera neque temporum sunt, neque ætatum om-
 nium, neque locorum. *Hæc studia adoleſcentiam
 alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, ad-
 versis perſugium ac solatium præbent; delectant do-
 mi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, pere-
 grinantur, rusticantur.* Quod si ipsi hæc neque
 attingere, neque sensu nostro gustare possemus,
 tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis
 videremus. Quis nostrum tam animo agresti ac
 duro fuit, ut Roscii morte nuper non commove-
 retur? qui cum esset senex mortuus, tamen,
 propter excellentem artem ac venustatem, vide-
 batur omnino mori non debuisse. Ergo ille cor-
 poris motu tantum amorem sibi conciliarat a no-

bis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere extempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? quæ vero accurate, cogitateque scripisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent.

Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videntur. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voce respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnei vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noster est, repudiabimus? Præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandum? Nam et Cimbricas res

adolescens

adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.* Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quæretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: *Ejus, à quo sua virtus optime prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, et in multa varietate terrarumque versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucillum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrent. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem ducè, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreffa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphus. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non

sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraciensem, multis civitatibus expetiturum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quo minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum.

Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum astitisset, *O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris.* Et vere. Nam, nisi Ilias illa extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mytilenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaffet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de

de populo subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *ne quid postea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in scribendo, et copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudes studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur*. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen et musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Musarum honore, et à poëtarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi

magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, Judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus præsentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc infidet quædam in optimo quoque *virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.* An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector.

Quare conservate, Judices, hominem pudore
eo, quem amicorum studiis videtis comprobari
tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio au-
tem

tem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videtur; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus à vobis, Judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter, simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certe scio.

ORATIO III.

Qua est prima in

L. CATILINAM.

Argumentum super quatuor *Catilinariis*.

Lucius Catalina, teste Sallustio Crispo, qui conjurationem hujusmodi scripsit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, rapinæ, cædes, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, suprâ quam credibile est. Animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satîs eloquentiæ, sapientiæ parûm; vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ libido maxima invaserat reipublicæ capiendæ; neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientia, quæ utraque his artibus auxerat, quas suprâ memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendâ reipublicæ

licæ consilium cepit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatam petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curii consocii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius consules declarantur. At Tullius, cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâre apud P. C. publico in senatu Catilinam præsentem in-vehit, monetque ut ex primâ in-vektivâ liquet, urbe discedat. Inde per secundam in-vektivam milites seu Quirites in Catilinam hortatur: monetque si qui sunt conjurationis complices, abeant. Ad Quirites item per tertiam. Qualiter conspirationem noverit, manifestat; rogatque grates agant dits, & indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, senatum consulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæc quatuor in-vektivæ in genere demonstrativo, in quantum Catilinam vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio, accommodata.

Habita est hæc Oratio in senatu 6. Idus Novem. in æde Jovis Statoris, anno urbis conditæ 690. ætatis suæ quadragesimo quarto.

QUousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos erudet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præfidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?

moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! Senatus hæc intelligit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imo vero etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad eadem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario et L. Valerio Consulibus permessa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, et C. Servilium

viliū prætorem, mors ac reipublicæ pœna remota est? At nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confectum interfecit te esse, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

Cupio, Patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri: sed jam meipsum inertiam, nequitiamque condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici juffero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quam quisquam crudelius factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis præfidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest?

test? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine, me ante diem xii. Kalendas Novembris dicere in senatu, fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem vi. Kalendas Novembris, C. Manlium, audaciæ satellitem atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem v. Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Romanæ non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis præfidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu decessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? cum tute Præneste Kalendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensitine, illam coloniam meo jussu, meis præfidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priorè nocte venisse inter falcarios (non agam abscore) in M. Leccæ domum: convenisse eodem complures ejusdem amentix, scelerisque socios. Num negare audes? quid taces? convincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales,

mortales, ubinam gentium sumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro numero, Patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republica sententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiisti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præfidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent; quos ego jam multis ac fummis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catalina, perge quo cœpisti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficiscere. Nimum diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos? Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna Diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæ-

pius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis. Tempula Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici juffero, residet in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciofa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hæc urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut

ad

ad libidinem, facem prætulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuum fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, et facile patior fileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias Lepido, et Tullo Consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicæ obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est fica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, et elapsa est? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum.

Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia, vacua facta sunt? quod omnes consulares, qui tibi per sæpe ad eadem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerunt, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem: carere me ad spectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallet. Tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum ad spectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos alla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit: et jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catalina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum, impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me totum esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit,

increpauerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque ut domi meæ te asservarem, rogasti. Cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te, diligentissimum, et ad suspicandum, sagacissimum, et ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodia iudicaverit.

Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum, (id enim postulas) et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis

madvertis horum silentium? Patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi confuli hoc ipso in templo, jure optimo fenatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant fenatum; quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paulo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditare? ut ullum tu exilium cogites? utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, et à reipublicæ periculis sejungatur. Sed ut vitiiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium

lium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem fervire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives; fecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exsulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; sed invitatus, ad tuos isse videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam et constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens, solebas? à cujus altaribus sæpe istam dexteram impiam ad necem civium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effrænata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopia

piæ rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

Nunc, ut à me, Patres conscripti, quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecet: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatores servorum, et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio maectari imperabis? Quid tandem impedit te? morne majorum? at persæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refert gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes,

tectæ

testa ardebunt: tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Et enim, si summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Grachorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catalinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem tam esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, et eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris et audaciæ maturitas in nostri

nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio isse unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque afficiantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna, vehementius vivis reliquis ingravescet.

Quare, Patres conscripti, secedant improbi, fecernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, fecernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis confessionem, ut Catalinæ profectioe omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catalina, cum summa reipublicæ salute, et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc, et hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO IV.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis profecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicietas à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. Palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentem mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse et profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se percussam atque abjectam esse sentit, et retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomerit, forasque projecit.

At

At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum, jampridem oportebat: idque à me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverint? Ac si, sublato illo depelli à vobis omne periculum judicarem: jampridem ego L. Catalinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo sustulisssem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multasssem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare posssetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium et Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno, et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agressti
luxuria,

luxuria, ex rusticis decoctoribus: ex iis, qui vadium deferere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, malletm secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorem depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesternò die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? nã illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod expectavi, jam sum affecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. Nisi vero si quis est, qui Catalinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. Si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum

subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catalina non familiarissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque, idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fama, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciaque consumerentur. Hunc vero si sui fuerint comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obliguerunt: res eos jam pridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen
 illa,

illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino et alea commestationes solum, et scorta quærent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviiis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, fertis redimitti, unguentis oblitii, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et pœnas jamdiu improbitati, nequitia, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius virtute, terra, manique pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias haminum perditorum. Quæ sanari poterant, quæcunque ratione sanabo. Quæ refecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, et permodestus vocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium jussus est, paruit, quievit. Hesterno die, cum domi meæ

pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum Senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt.

Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset: patefeci cætera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur; quæsi, quid dubitaret eo proficisci, quo jam pridem pararat: cum arma, cum secures, cum fascès, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrum scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit; et illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: et ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram, non modo administrandæ, verum etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, et belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus
mea

mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à consule, vi et minis esse dicetur: et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse à me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: et de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare

reipublicæ. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero, et causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis: et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? Bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui istas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus præditorum; et locupletioribus his, et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimiscendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam,

cordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentibus auxiliis esse laturos. Quod si jam sint id, quod eum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quæ mente consecrata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse?

Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exertitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviiis apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor iniustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sane varium, et mistum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis,
judiciis,

judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam inſitiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primum ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: et pereant ſane in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatoſos videtis: manicatis, et talaribus tunicis: velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In hiſ gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, et amari, neque cantare, et faltare, ſed etiam ſicas vibrare, et ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcītote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas iecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, hiſ præfertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apeninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviiſ faltare didicerunt. O bellum

lum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et faucio, consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis filvestribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia ac egestate conferre debeo. Sed, si, ommissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus ommissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitude: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, etiam si hominum studia deficient, Dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot et tanta vitia superari?

Quæ cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra tecta custodiis vigiliisque

que defendite : mihi, ut urbe sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas, finesque defendent : gladiatores, quam sibi ille maximam manum, et certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relictæ sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem : mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos : nullus infidiator viæ : si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero : sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato

duce

duce et imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, et tam infidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites: sed multis, et non dubiis Deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentibus suo numine atque auxiliò sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimam potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis, terra marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO V.

Quæ est tertia in

L. CATILINAM.

Rempubicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: et quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: prefecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentia, fama que sustulimus: esse apud vos posterosque vestros in honore debet is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam destinctos retudimus, mucronesque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut et quanta, et quam manifesta, et qua ratione investigata, et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, et expectatis, scire possitis.

Principio

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquisset: semper vigilavi, et providi, Quirites, quemadmodum in tantis, et tam absconditis infidiis salvi esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romæ remansisse: in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis salutem vestræ provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus Gallici excitandi causa, à P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à Diis immortalibus, tota res non solum à me, sed etiam à senatu, et à vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesternodie L. Flaccum, et C. Pontinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum

advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt : atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cujusq^m. suspicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus : educunter et ab illis gladii, et à nostris. Res erat prætoribus nota solis : ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur : ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur P. Statilius, et post eum Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilaret. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane conveniant, literas à me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret ; ne, si nihil esset inventum, temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur ; negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent : tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret.

Ex quibus ille maximum sicarum numerum, et gladiatorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatus, dedi; hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore recepisset, dixit: à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et literas, ut fervorum præsidio uteretur, et ad urbem quamprimum eum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præsto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, et literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, et à L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non futuras: Lentulum autem sibi confirmasse, ex fati Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, et Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videri. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu: Allobrogum senatui, et populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum:

rum : orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse : recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit. Introductus Stalilius cognovit manum, et signum suum. Recitatae sunt tabellæ in eandem fere sententiam : confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo : et quæsi, cognosceretne signum. Annuvit. Est vero, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, et cives suos ; quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit.

Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit : post autem aliquanto, toto jam iudicio exposito atque edito, surrexit : quæsi, ut à Gallis, quid sibi esset cum iis : quamobrem domum suam venissent ; itemque à Vulturcio. Qui cum illi breviter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent : quæsi, ut ab eo, nihilne secum esset de fati Sibyllinis locutus : tum ille subito, scelere demens, quanta conscientia vis esset, ostendit. Nam, cum id posset infitari, repente præter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti etque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum, et

et manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ira : *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus : et vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli infimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio : tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciabant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, de summa reipublicæ quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata : deinde L. Flaccus, et C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur : atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis et reipublicæ consiliis removisset, Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur : itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentibus erant, in custodiam traderentur : atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procuracionem incendendæ urbis depoposcerat : in M. Cæparium, cui,

ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furiam, qui est ex his coloniis, quas Fesulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum poena, republica conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio Diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis est, *quod urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberassent.* Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc intersit: quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata republica, constituta est. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indicibus et confessionibus suis, iudicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P.
Lentuli

Lentuli fomnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamen, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulsem, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulsem. Non ille vobis Saturnalia, constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denunciaisset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut Deorum immortalium nutu atque consilio et gesta, et provisâ esse videantur. Idque cum conjectura
consequi

consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum vero ita praesentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturne tempore ab occidente, faces, ardoremque caeli, ut fulminum jactus, ut terrae motus relinquam, ut omittam caetera, quae tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta, et Torquato consulibus, complures in Capitolio turres de caelo esse percussas, cum et simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, et statuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore cum aruspices ex tota Etruria convenissent, cædes, atque incendia, et legum interitum, et bellum civile, ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi Dii immortales omni ratione placati, suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc et ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quae ad placandum Deos pertineret, praetermissa est: iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus, et in excelsis collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, et forum curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quae clam essent inita contra salutem ubi atque imperii, illustrarentur, ut à Senatu, populoque Romano perspicere possent.

possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam avertus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim eum esset ita responsum, cades, incendia, interitumque reipublicæ comparari, et ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata à nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu et conjurati, et eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore figuum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumque converso, omnia et senatus, et vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, et patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio, supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam Deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignota, et barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi à Diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero?

vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse, et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligenter, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt.

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores Diis immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione. Togati, me uno togato duce, et imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosinetipsi meministis, et vidistis. L. Sylla P. Sulpitium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario: tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium, et quanta calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus à clarissimo et fortissimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque

neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diffensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed interneccione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tantum civium superfluum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: et urbem, et cives integros incolumesque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent, et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam consulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domicilium, sedemque servaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt:

runt : quod mihi vivendum sit cum illis, quos vici ac subegi ; isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt : vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta profunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentis enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi : ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est : magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet : magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper laceßamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me unum converterint : vobis erat providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere ? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem : ut, si qua est invidiam in conservanda republica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite : et ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte,

nocte, custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

O R A T I O VI.

Quæ est quarta in

L. C A T I L I N A M.

Video, Patres conscripti, in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos. Video vos non solum de vestro, ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per Deos immortales! quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, salusque pariat. Ego sum ille consul, Patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfrugium, non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacuo mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa perituli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei Dii immortales esse voluerunt, ut

H

VOS,

vos, Patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque vestales ex acerbissima vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma: totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem extitisse? Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunæque vestras: populi Romani nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes Deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relatu-
ros gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratogue moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumfessum videtis. Neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei: neque ille, qui expectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppres-
serit, potius, quam et illi, et nos una cum republica pereamus. Quare, Patres conscripti, incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri
voluit:

voluit : non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est : non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestrae severitatis iudicium adducitur. Sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum, Romae resisterunt. Tenentur literae, signa, manus, denique uniuscujusque confessio. Sollicitantur Allobroges : servitia excitantur : Catilina arcessitur : id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicae nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam iudiciis iudicastis. Primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis : et mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactum esse conjurationem decrevistis. Deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coegistis : tum quod eum, et caeteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis : maximeque quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, Patres conscripti, tanquam integrum, et de facto, quid iudicetis ; et de poena, quid censeatis. Illa praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in reipublica versari furorem, et nova quaedam misceri, et concitari mala jampridem videbam : sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestrae mentes inclinant, atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum fa-

cinus ad vos delatum fit, videtis. Huic si pau-
eos putatis affines esse, vehementer erratis. La-
tius opinione diffeminatum est hoc malum: ma-
navit non solum per Italiam, verum etiam trans-
cendit Alpes, et obscure serpens, multas jam
provincias occupavit. Id opprimi sustentando,
ac prolatando, nullo pacto potest. Quaeunque
ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

Videō duas adhuc esse sententias: unam D.
Silani, qui censet, eos, qui hęc delere conati
sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris,
qui mortis pœnam removet, cæterorum supplici-
orum omnes acerbitates amplectitur. Uterque
et pro sua dignitate, et pro rerum magnitudine
in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos
omnes, qui populum Romanum vita privare co-
nati sunt, qui delere imperium, qui populi Ro-
mani nomen extinguere, punctum temporis frui
vita, et hoc communi spiritu, non putat oportere:
atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in
hac republica esse usurpatum recordatur. Alter
intelligit, mortem à Diis immortalibus non esse
supplicii causa constitutam: sed aut necessitatem
naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse.
Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes eti-
am sæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et
ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefari-
i sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dis-
pertiri jubet. Habere videtur ista res iniquita-
tem, si imperare velis: difficultatem, si rogare.
Decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipi-
am, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis
omnium causa statueritis, non putat esse suæ dig-
nitatis recusare. Adjungit gravem pœnam mu-
nicipibus, si quis eorum vincula ruperit: horri-
biles custodias circumdat, et digna scelere homi-
num

num perditorum fancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit. Eripit etiã spem, quæ sola hominem in miseris consolari solet. Bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, Patres conscripti, ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi. Sin illam alteram: nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, et majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit inter lenitatem concionatorum, et animum vere popularem, salutem populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesternò die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re et causa judicarit. At vero C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ

fit hostis, eum civem esse nullo modo posse : denique ipsum latorem legis Sempronæ, jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum Lentulum largitorem, et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare ; et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem si hoc statueritis : dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. Sive Silani sententiam sequi malueritis : facile me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis ; atque obtinebo, eam multo leviolem fuisse. Quanquam, Patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendam crudelitas ? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior ?) sed singulari quadam humanitate, et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem : cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium : versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, et furor, in vestra cæde bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fati sperasse confessus est ; purpuratum esse hunc Gabinium ; cum exercitu venisse Catilinam ; tum lamentationem matrum familias,

tum

tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco : et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo.

Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumpserit : utrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur ? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt : qui singulas uniuscujusque nostrum domos, et hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt : qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent : si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur : sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama fubeunda est. Nisi vero cuiquam L. Cæsar, vir fortissimus, et amantissimus reipublicæ, crudelior nudius tertius visus est, cum sororis suæ, fœminæ electissimæ, virum præsentem, et audientem, vita privandum esse dixit : cum avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum, quod simile factum ? quod initum delendæ reipublicæ consilium ? Largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus : ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arcessivit, servitia concitavit,

concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur. Sed quæ exaudio, Patres conscripti, dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam fatis præfidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia et provisâ, et parata, et constituta sunt, Patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, et secerno libenter: neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri vero, Dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consilique concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione

sione ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuum in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hic dies ad ærarium frequentasset, video ab expectatione fortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, et hoc commune patriæ solum, cum sit carum, tum vero dulce atque jucundum? Operæ pretium est, Patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; qui fortuna sua civitatis jus consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatae fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat: qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concurrere circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perdit, qui non ipsum illum fellæ, atque
operis,

operis, et quæstus quotidiani locum; qui non curibile, ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii: etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, oclusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, Patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non defunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis, et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, et Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videntur, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox pene deleverit.

lerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit à civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pene præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, et infirmam, et contemptam, et abjectam. Quod si aliquando alicujus furore et scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, Patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestatis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam et nobilissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui Italia obsidione et metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi forte majua est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quanquam est uno lo-

co conditio melior externæ victoriæ, quam domesticæ : quod hostes alienigenæ aut oppressi, ferunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant : qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video : quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit. Quæ cum ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientellis, hospitibusque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo : pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo : quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit ; commendo vobis parvum meum filium : cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium meminertis. Quapropter de summa salute vestra,
populique

populique Romani, Patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituitis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet; et ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, et per se ipsum præstare possit.

O R A T I O VII.

In L. Calp. PISONEM.

A R G U M E N T U M.

CUM Piso, ex sententia Ciceronis, revocatus esset à provincia Macedonia, quam Proconsul administrabat, graviter in Ciceronem invehctus est. Hac oratione Pisoni Cicero respondet, quam in Senatu habuit loco sententiæ, ut testatur Quintilianus, lib. 3. cap. 9.

Paucis antè diebus habita est hæc oratio quàm Pompeius ludos faceret, anno urbis conditæ 698. ipso Cn. Pompeio et M. Licinio Crasso secundum Consulibus, Ciceronis 52.

TAMNE vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum, nescio quem, de grege novitorum, factum esse consulem; non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique

I

totus

totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem debilitatemque linguæ; nunquam erat audita vox in foro; nunquam periculum factum consilii; nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum, aut militiæ, aut domi; obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa affecutura? mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare; omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus: Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis; noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar: parto vis ane gesto? Miserum me! cum ac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar; ac tamen ea quæ sunt longissime disjuncta comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus Coss. Cæsare & Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses; me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa

civitas,

civitas, non prius tabella quam voce, priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum; sit sane fors domina campi; magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Januar. Senatum & bonos omnes legis agrariæ maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me consulem, interpositam Senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipub. statum convulsuri viderentur, meis inimiciis, nulla Senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi; ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam Senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructum & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reipubl. ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem Senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium comprehendere, protuli, exstinxi. Me Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo Senatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à reipub. dixit. Mihi togato Senatus, non, ut multis, bene

gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipublicæ, singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo ut jurarem, permetteret; sine ulla dubitatione juravi, rempubl. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Romanus universus, illa in concione, non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipse, una voce & consensu approvabit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est à me consulatus peractus, ut nihil sine consilio Senatus, nihil non approbante populo Romano egerim: ut semper in rostris curiam, in Senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum Senatu conjunxerim.

Expofui breviter consulatum meum. Aude nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti post. L. Metellum & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, cum quidem tribunus pleb. suo auxilio magistratos, ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum, in Kalendis Jan. Compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es, hominem impurum,

purum, atque non modo facie, sed etiam oculo
 tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis
 consulatus tui, triduo post, inspectante & tacente
 te, à P. Clodio, fatali portento prodigioque rei-
 publicæ, lex Ælia & Fufia eversa est, propugna-
 cula murique tranquillitatis atque otii. Collegia
 non ea solum, quæ Senatus sustulerat, restituta
 sunt, sed innumerabilia quædam nova ex omni
 sæce urbis ac servitio constituta. Ab eodem ho-
 mine in stupris inauditis nefariisque versato, vetus
 illa magistra pudoris & modestiæ, severitas censo-
 ria sublata est: cum tu interim, bustum reipubl.
 qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo
 nunquam significaris sententiam tuam tantis in
 naufragiis civitatis. Nondum quæ feceris, sed
 quæ fieri passus sis, dico: neque vero multum in-
 terest, præsertim in consule, utrum ipse pernicio-
 sis legibus, improbis concionibus reipubl. vexet,
 an alios vexare patiatur. An potest ulla esse ex-
 cusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti,
 cunctanti, dormienti in maximo reipubl. motu con-
 suli? centum prope annos legem Æliam & Fusi-
 am tenueramus: quadringentos iudicium, notio-
 nemque censoriam: quas leges ausus est nonne-
 mo improbus, potuit quidem nemo unquam, con-
 vellere: quam potestatem minuere, quominus de
 moribus nostris quinto quoque anno iudicaretur,
 nemo tam effuse petulans conatus est. Hæc sunt,
 ô carnifex, in gremio sepulta consulatus tui. Per-
 sequere connexos his funeribus dies. Pro Aure-
 lio tribunali, ne connivente quidem te, quod ip-
 sum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis,
 quam solitus eras, intuente, delectus fervorum
 habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec face-
 re, nec pati turpe esse duxit: arma in templo
 Castoris, ô proditor templorum omnium! vidente

te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium Senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in Senatu sententiam rogabas tertium, nunquam aspirasti: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisisti. Mihi vero ipsi coram genere meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses: à Senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse quod præfidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo; vereor ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam in integumentis, nondum cernat; dicam tamen: ipse certe agnoscat, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministi-ne, cænum, cùm ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cùm isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus (quid enim facere poteramus?) paullisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cum improbissimè respondendo, tum tur-

pissimè

piſſimè eructando ejeciſti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum, cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo ; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſonius ſemiplacentius Calventius, reſpondeſ, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo digniſſimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, Senatū conſul in concione condemnas ? non enim me, qui ſenatui parui ; nam delatio illa ſalutaris & diligens fuerat conſulis : animadverſio quidem & iudicium, Senatūs ; quæ cum reprehendis, oſtendis, qualis tu, ſi ita forte accidiffet, fueris illo tempore conſul futurus ; ſtipendio, mehercule, & frumento Catilinam eſſe putaffes juvandum ; quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu Senatūs auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempub. provinciæ præmio vendidiſti ? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt ; voluit ille Senatū interficere, vos ſuſtuliffis : leges incendere, vos abrogaffis : interficere patriam, vos adjuviſtis. Quid eſt vobis coſſ. geſtum ſine armis ? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem ; vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, ſi habuiſſent veſtri ſimilem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent ; non enim ſe tectis privare voluerunt : ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt ; cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. His vos etiam crudeliores ; huic enim populo ita fuerat ante vos coſſ. libertas inſita, ut emori potiùs quam ſervire præſtaret.

Illud verò geminum consiliis Catalinæ & Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis; neque enim, me stante & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt; à me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium inclusum nefariis sensibus impiorum in me profudistis; quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuisse, quàm quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis consistatis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod conjuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cum Senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, ô noster misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus; omitto enim illud, consulem edicere, ut Senatus senatusconsulto ne obtemperet: quo fœdus nec fieri, nec cogitari quidquam potest; ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur Senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut Senatus, contra quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non fineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers insignia: eripis lacrymas, non consolando,

consolando, sed minando. Quod si vestem non
 publico consilio Patres conscripti, sed privato offi-
 cio aut misericordia mutavissent; tamen id iis
 non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potesta-
 tis erat non ferendæ. Cum verò id Senatus fre-
 quens censuisse, ordines reliqui jam ante fecissent;
 tu ex tenebrosa popina consul extractus, cum
 illa saltatrice tonsa Senatum populi Romani occa-
 sum atque interitum reipublicæ lugere vetuisti.
 At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo
 mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis,
 meis copiis, restitissim? quasi verò non modò
 ego, qui multis sæpe auxilio fuissim, sed quis-
 quam tam inops fuerit unquam, qui, isto non
 modò propugnatore, tutiorem se, sed advocato
 aut adstipulatore paratiorem fore putaret. Ego
 istius pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet aut
 præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere
 quidquam mihi aut opis aut ornamenti expecta-
 bam? Consulem ego tum requirebam: consu-
 lem, inquam, non illum quidem, quem in hoc
 animali invenire non possem, qui tantam reipub.
 causam gravitate & consilio suo tueretur: sed qui,
 tanquam truncus atque stipes, si stetissent modo,
 possit sustinere tamen titulum consulatûs. Cum
 enim esset omnis causa illa mea consularis & se-
 natoria, auxilio mihi opus fuerat & Consulis, &
 Senatus: quorum alterum etiam ad perniciem
 meam erat à vobis consulibus conversum; alte-
 rum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, si
 consilium exquiris meum, neque ego cessissem, &
 me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi
 cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum
 collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa
 præstantissimi viri Q. Metelli fuit: quem ego ci-
 vem meo iudicio cum deorum immortalium lau-
 de conjungo: qui C. illi Mario fortissimo viro, &
 Cos.

Cos. & sextum Consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confingeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari? an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem; alios ego vidi ventos; alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu ô vecors & amens, cum omnes boni abditi inclusique mœrent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus est illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate & flagitiorum impunitate concretum: atque eodem in templo, eodem et loci vestigio & temporis, & arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti.

Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiæ & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu & cymbalis personaret; cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus heluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum fœtore atque vino; quod quidem isti-

us, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in licitoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex, Clodio, te Consule, esse voluisti; hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, curâ, toto denique munere consulatûs, omni officio [tundo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reip. consulendo.] Ego consulem esse putem, qui Senatuum esse in republica non putavit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum fervorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris, & luce & palam comportarentur: id autem templum, sublato aditu, revulsus gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur; Senatui non solùm juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret: cum civis is quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licet dicere, sed certè silentio: tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis; non capiunt angustia pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi;

animi; non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia, mehercule, ut dici audiebam, te ut primum aspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit incessus, saltem Seplasia dignus & Capua. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent; erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes cerussatæque buccæ, dignæ Capua, sed illa vetere; nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihi quæ amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo aspexit, qui non gerneret desiderio mei: cujus consilio, cum universam rempublicam, tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam; me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præsentem contra latrocinium tuum suis decretis legatibusque defunderunt, & absentem, principe Cn. Pompeio referente, et de corpore reipub. tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras Consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non Consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas, non exstinctor, sed auctor incendii; & ardentes faces furiis Clodianis pene ipse Consul ministrabas. An verò reliquo tempore Consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam

quisquam in curiam venienti adfurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republica, cum obmutuisset Senatus, judicia conticuissent, mœrent boni, vis latrocinii vestri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo & Gabinii sceleri furorique cessisset, At ne tum quidem emerfisti, lutulente Caſonine, ex miserimis naturæ tuæ sordibus; cum experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & suum pristinum morem requivisit: neque est ille vir passus, in ea republica, quam ipse decorarat atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscunque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipse se vix, sed collegit tamen: & contra suum Clodium primum simulatè, deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompeio verè vehementerque pugnavit. Quo quidem in spectaculo mira populi Romani æquitas erat: uter eorum perisset, tanquam lanista, in ejusmodi pari, lucrum fieri putabat: immortalem verò quæstum, si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri: erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu scilicet homo religiosus & sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti; caverat enim sibi illè fororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicæ visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adiutoremque præberes; itaque in illo tumultu fracti fasces, ictus ipse; quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus denique cum ferro ad Senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat. Et

quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? consulem tu te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam Senatûs auctoritate servarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tutò statuit esse non posse? An tum eratis consules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad Senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quanquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, iniusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato Senatu, pulsus è foro bonis omnibus, capta republica, contra omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptione; hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? sin illam vos soli legem putabatis, quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura noritis?

An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando; at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequerentur. Tu ne etiam immanissimum ac fœdissimum

diffimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me & amoris, & iudicii; qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis & femivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum Senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera infixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior, quàm contumelia; & cum gloria potius esse conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. Cum verò (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur; sed certè id dicam, quod sentio) cum tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modo illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest à repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expedendamque fortunam. Atque ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire è patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim et debito, quævis fuga, quàm ulla provincia esset optatior. Sed perge porro: nam si illud meum turbulentissimum tempus protectionis tuo tranquillissimo

præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Januar. qui dies, post obitum occasumque nostrum, reipublicæ primus illuxit, frequentissimus Senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit; me idem Senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus literis, non, ut tu Infuber dicere ausus es, orbaturum patria, sed ut Senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicæ commendavit; ad meam unius salutem Senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempub. salvam esse vellent, Consulibus voce et literis implorandum putavit; mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit; de meâ salute P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi Consulibus Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cætorumque principum civitatis, celeberrimæ et gratissimæ conciones fuerunt; de me Senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore et ejus sententiæ principe, **UT, SI QUIS IMPEDISSET REDITUM MEUM, IN HOSTIUM NUMERO PUTARETUR**: iisque verbis ea de me Senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgasset, præter unum Prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Consul de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu virtute optimi ac justissimi viri, sapientiaque conjunxit.

Quæ

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinget dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendorem fuisse; hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consulari finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat; nam lege Cæsaris justissima atque optima, populi liberi, plane et vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta; habebas exercitum tantum, quantum tibi non Senatus, aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat; ærarium exhauseras. Quas res gessisti imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim, nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces fociorum non cædem hospitem, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris; quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad Senatum literas miserit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quam tantæ barbarorum gentes attingunt, ut semper Macedonicis

imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui
 gladiatorum atque pilorum : ex qua aliquot præto-
 rio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui
 incolumis fuerit, qui non triumpharit ? est hoc
 novum : multo illud magis ; appellatus est hic
 vulturius illius provinciæ (si diis placet) Impera-
 tor ; ne tum quidem, Paulle noster, tabulas Ro-
 mam cum laurea mittere audebas ? nisi, inquit ;
 quis unquam recitavit ? quis, ut recitarentur,
 postulavit ? nihil enim mea jam refert, utrum tu,
 conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil un-
 quam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem
 despexeras, quem afflixeras, quem deleveras : an
 amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo
 temeritatem atque audaciam tuam condemnarint.
 Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore
 fuisse in literis mittendis, [an] amicos tuos plus
 habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri
 pudentio rem fuisse, quam soles, aut tuum factum
 non esse condemnatum iudicio amicorum Quod
 si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis
 in perpetuum tibi curiam præclusisses ; quid tan-
 dem erat actum, aut gestum in illa provincia, de
 quo ad Senatum cum gratulatione aliqua scribi
 abs te oporteret ? vexatio Macedoniae ? an oppi-
 dorum turpis amissio ? an sociorum direptio ? an
 agrorum depopulatio ? an munitio Thessalonicae ?
 an obsessio militaris viæ ? an exercitus nostri inter-
 ritus, ferro, fame, frigore, pestilentia ? Tu vero,
 qui ad Senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior
 inventus es, quam Gabinius, sic in provincia
 paullo tamen quam ille demissior ; nam ille gur-
 ges atque heluo, natus abdomini suo, non laudi
 atque gloriæ, cum equites Rom. in provincia, cum
 publicanos nobiscum et voluntate et dignitate con-
 junctos, omnes fortunis, multos fama vitæque
 privasset ; cum egisset aliud nihil illo exercitu nisi
 ut

ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos ; ausus est (quid enim ille non auderet ?) à Senatu supplicationem per literas postulare. O dii immortales ! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragine scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis ? vestram extollitis ? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem : vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis. An ego, si te, et **Gabinium** cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficio ex famæ ? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci : quos utinam ita audires, ut erant audiendi : nunquam te in tot flagitia ingurgitasses ; verùm audis in præsepibus, audis in stupris, audis in cibo et vino ; sed dicunt ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen suave illud esse seseque ne tantulum quidem commoveri, tantam, virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus ; quæ est igitur pœna ? quod supplicium ? id, mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti ; suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientiâ, bonorum odium, nota iniusta à Senatu, amissio dignitatis. Nec mihi ille **M. Regulus**, quem Carthaginenses, refectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus ; nec **C. Marius**,

rius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus; Africa devicta ab eodem expulsum et naufragum vidit; fortunæ eam ista tela sunt, non culpæ: supplicium autem est pœna peccati; neque verò ego si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyesteæ ista execratio est pœtæ, vulgi animos, non sapientum moventis: *Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis, Evisceratus latere penderes* (ut ait ille) *saxa spargens tabo, Sanie et sanguine atro.*---

Non ferrem omnino molestè, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui tunc Consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria et laude vivit; in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruce? Ecce duos duces in provinciis populi Rom. habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum et fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad Senatum literas mittere ausus; ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator est appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad Senatum allatus est nullus; ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad Senatum. Dii immortales! inde ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut Senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempubli-

cam

cam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus deneget? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus: quod vos equites Rom. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum; plura etiam acciderunt, quam vellem; nam ut amitteretis exercitum, nunquam, mehercule, optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum, sed valde ex voluntate; mihi enim non venerat in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis: atqui fuit optandum; me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios et consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, P. C. ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terri furiarumque tædis ardentibus: sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat; hæ sunt impiorum furia, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput,) deinde paullo ante. Torquato, gravissimo et sanctissimo viro premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus: sit hoc infelicitatis tuæ; dimittendi verò exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum?

consultum? quod jus? quod exemplum? quid est aliud furere, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non Senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio; si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu reipublicæ, custodiam provinciæ, injussu populi senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauferat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes, ad hunc Tusculani montem exstruendum, cum jam egeret, cum illa ejus immensa et intolerabilis ædificatio constitisset; seipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem Senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii regi Ægyptio vendidit; cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit; exercitum eduxit ex Syria; quâ licuit extra provinciam? tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino; quid hoc turpius? in Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? cepit Alexandriam; quid aliud expectamus à furore ejus, nisi ut ad Senatum tantis de rebus gestis literas mittat? hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insania penderet; ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum

regnum injussu populi aut Senatus accedere ? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis planissimè vetant ; sed hæc omitto. Ille, si non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum et auctoritate Senatus, et forte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum adsciscere ; cum, etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et gravissimæ legum pœnæ vetarent ?

Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omittamus : quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen, os ut videam hominis, expecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem ; neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos ? quid effusiones hominum ex oppidis ? quid concursum ex agris patrum-familias cum conjugibus ac liberis ? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi atque solemnes, sunt apud omnes adventu meo redituque celebrati ? unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii ; cum Senatum egressum vidi, populumque Romanum universum ; cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum progredi visa est ; quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci ; sed etiam mœnia ipsa viderentur, et tecta urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam

quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt: mihi que, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt. Habes reditum meum; confer nunc vicissim tuum: quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum retulisti; qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tu Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionesque quæfisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? non-ne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim tum L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit, ad conservandam rempublicam dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe à porta cum lictoribus errantem visum esse narret. Scio item virum fortem in primis, belli, ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras, cum non longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumerō, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent et illo ipso, et multis antè diebus admoniti et rogati; togulæ

togulæ licitoribus ad portam præsto fuerunt : quibus illi acceptis, fagula rejecerunt, et catervam imperatori suo novam præbuerunt ; sic iste à tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior ; in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit ; cum ego Cœlimontana porta introisse dixissem, sponse me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus laceffit : quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrum quisquam audierit ; aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali : quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante patuit ; tu inventus es, qui consulari imperio præditus ex Macedonia non triumphares.

At audistis, P. conscripti, philosophi vocem ; negavit se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus ! ô pestis ! ô labes ! cum exstinguebas Senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, ad dicebas tribuno pleb. consulatum tuum, rempub. evertebas, prodebas caput et salutem meam una mercede provinciæ : si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arfisse defendes ? sæpe enim vidi, qui et mihi, et cæteris cupidiore provinciæ viderentur ; triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam ; hoc modò D. Silanus Consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat ; neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quod si te Senatus, si populus Romanus, aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset ; tamen erat angusti animi atque demissi, iusti triumphi honorem atque dignitatem contemnere ; nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falsæ glo-

riæ confectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum verò, non modò non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso Senatu, non modò nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non everfæ per te, sed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, ut si totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium, cum orbabas Italiam juventute, cum mare vastissimum hieme transibas; si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo; erravit enim; non gustarat istam tuam philosophiam; ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est quod confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à Senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontino, necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paullum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumpharint! Sed quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus ex argilla et luto fictus, Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo et summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justæ et magni triumphæ, non dicit

dicit eadem ista, quæ tu ; mitte ad eum libellum ; et si jam ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque resinguas ; valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum focer ; dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus è schola : Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent ? in quibus, homines errore ducuntur : quas dii negligunt ; qui, ut noster ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis : tibi enim et esse, et fuisse deos videbis iratos ; vertes te ad alteram scholam : differes de triumpho. Quid tandem habet iste currus ? quid victi ante currum duces ? quid simulacra oppidorum ? quid aurum ? quid argentum ? quid legati in equis et tribuni ? quid clamor militum ? quid tota illa pompa ? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle ; quibus ex rebus, nihil est quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis ; quin tu me vides, qui ex qua provincia T. Flaminius, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim ; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Cælimontanam sitiens pervenerim : quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat : quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem ; nummus interea mihi, Cæsar, neglectis ferculis triumphali-

bus, domi manet et manebit; rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui, quas rationes si cognoris, intelliges nemini plus, quam mihi literas profuisse: ita enim sunt perscriptæ scite et literate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, per scriptis rationibus, secum ipse caput sinistra manu perfricans commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οὐχεται*. Hæc tu oratione non dubito, quin illum jam ascendentem in cursum possis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô fordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo dignum esse videatur. L. Crassus homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit; eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longe dixisti abhorrere; qui etiam si minus magnam bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti; neque vero contempsisti, licet Themista sapientior, si os tuum ferreum Senatus

tus convicio verberari noluiſti. Jam vides (quandoquidem ita mihi met fui inimicus, ut me tecum compararem) et digreſſum meum, et abſentiam, et reditum ita longe tuo præſtitiffe, ut mihi illa omnia immortalẽ gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem infixerint.

Nunc etiam in hac quotidiana, affidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, conſilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam Senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac deſperatiſſimo antelaturus? Age, Senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, affictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, ſed omnino ordinis ac nominis fui: videre equites Romani non poſſunt, quo ex ordine vir præſtantiffimus, L. Ælius eſt, te Conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta exſecratur, cujus idem tu ſuperbiſſime decreta et preces repudiaviſti. Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audeſ. Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiffimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ; ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi; manus tibi ne afferantur, times; dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudò, verba ſunt atque ineptiæ; ſed de hoc non dubito; nam non audebit accedere ad ludos; convivium publicum non dignitatis cauſa inibit (niſi forte, ut cum P. Clodio, hoc eſt, cum amoribus ſuis cœnet) ſed plane animi fui cauſa; ludos nobis idio-

tis relinquet ; solet enim, in disputationibus suis, oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre ; nam quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod fordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur : nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius ; luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare ; est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenue ac libero dignior ; nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumptuosum ; toreuma nullum : maximi calices ; et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini : exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida ; servi sordidati ministrant : nonnulli etiam fenes : idem coquus, idem atriensis : pistor domi nullus, nulla cella : panis, et vinum à propola, atque de cupa : Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures : ipse solus : bibitur usque eo, dum de folio ministretur ; ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat : mensam tolli jubet. Dicit aliquis ; Unde tibi hæc nota sunt ? non, mehercule, contumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum ; is cum istum adolescentem jam tum cum hac diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset præsertim appetitus : dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus unà viveret, nec fere ab isto unquam

inquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum et humanissimorum cœtu loquor; audistis profecto dici, philosophos Epicureos, omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiri: recte an secus, nihil ad nos: aut si ad nos, nihil ad hoc tempus; sed tamen lubricum genus orationis adolescenti non acriter intelligenti est sæpe præceptum. Itaque admissarius iste, simulatque audivit à philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis à se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur; iste claudus (quomodo aiunt) pilam retinere, quod acceperat testificari, tabulas obsignare velle, Epicurum disertum decernere; et tamen dictum, ut opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis, et valde venustus, nimis pug-nax contra Senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de quo loquor, non Philosophia solum, sed etiam literis, quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius; in quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut imbrobum, non ut audacem, sed ut Gæculum, ut assentatorem, ut poetam; devenit, aut potius incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas; revocare se non poterat, familiaritate implicatus: et simul inconstantia famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum, de isto quoque, scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia stupra, omnia cœnarum convivorumque

viorumque genera, adulteria denique ejus delicatissimis verbis exprefferit; in quibus si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta et audita recitarem, nisi vererer ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nihil volo: qui, si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior et gravior esse potuisset; sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignum: siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno et fordibus inquinavit: qui modo cum res gestas Consulatus mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis.) Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te Consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, **CEDANT ARMA TOGÆ**. Quid tum? Hæc res tibi fluctos illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te Consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, **VELITIS, JUBEATIS, UT**, quod Marcus Cicero versus fecerit, sed quod vindicarit. Verumtamen, quoniam te non Aristarcum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versus, sed poetam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, **CEDANT ARMA TOGÆ**. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus; non dixi hanc togam, qua
sum

fum amictus; nec arma, scutum, et gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne et otii, toga: contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, **BELLUM AC TUMULTUM PACI ATQUE OTIO CONCESSURUM.** Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum et agnoscat, neque te nihil sapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, **CONCEDAT LAUREA LAUDI** Immo mehercule habeo tibi gratiam; hæterem enim, nisi tu me expedisses; nam cum tu timidus ac tremens tuis ipse furacissimis manibus detractam è cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti; indicasti non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum; ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi perniciæ esse quæsitæ. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem quantum potuissim, multis sæpe orationibus scriptisque decorassim, hunc uno violare versu. Sed sit offensus; primo, non-ne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciem-ne, non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non Consularis, non Senatoris, non civis, non liberi; in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum et Gabinii scelus: neque id occulte; nam paulo ante dixisti, me cum iis configere, quos despicerem; non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem; quorum quidem (quis enim non intelligit quos dicas?) quanquam non est una causa omnium, ta-

men est omnium mihi probata ; me Cn. Pompeius, multis obfistentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse ; vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret : cum certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Non-ne ad te L. Lentulus, qui tum erat Prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit ? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret cum reipublicæ salute conjunctas ; quos ille ad te et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetur, ut ad Senatum referretis : se contra armatum tribunum pleb. sine consilio publico decertare nolle : consulibus ex S. C. rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. Ecquid infelix recordaris ? quid responderis ? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia responsi tui ; te non esse tam fortem quàm ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego : nihil opus esse armis, nihil contentione : me posse iterum rempub. servare, si cessissem : infinitam cædem fore, si restitisssem : deinde ad extremum, neque te, neque generum, neque collegam tuum, tribuno plebis defuturum ; hic tu
hostis

hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere esse dicis ?

Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensit, quæ me, scio : sed tamen, quod jam de eo, his audientibus sæpe dixi, me ille sui totius Consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit ; non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam : non postulabam ut ei carissimus essem, cujus ego beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te Consule, putabatur, utrum quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur ; quid loquar plura ? si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restituissem ; cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meæ ? Sed præterita omitto ; me ut Cn. Pompeius omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo Consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, Senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur : hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi et adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem : illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere ? quorum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus ac sibi : alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiam si ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentions odium simul cum ipsa pugna armisque ponant. Atqui
me

me ille odiffe nunquam potuit, ne tum quidem cum diffidebamus; habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species ejus et pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod sentio, et quod, vobis audientibus, sæpe jam dixi: Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus; si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio et oppono; perfecit ille, ut si montes resedissent, amnes exaruisissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed cum me expectat, diligat, omni laude dignum putet; tu me à tuis inimiciis ad similitudinem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosse conjunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum à me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet, *Nunquam istam imminuam curam inficiando tibi*: tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam; nec despero tamen, quamquam languet juvenus, nec perinde atque debeat in laudis et gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudaret non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, à quo missus eras, simillimus existisses.

An verò tu parum putas investigatas esse à nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata à nobis sunt et prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia à Dyrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, et multum dubitantem confirmasti, et Thessalonicam fide tua venire jussisti; quem ne majorum quidem more supplicio affecti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret: cum equidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, et ibi magna præsidia et auxilia à Bessis petitum equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Sentium Prætorem tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniae vexatores, ac perditores effecisti; vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt, Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. A te Jovis Urii fanum antiquissimum

quiffimum barbarorum. fanctiffimumque direp-
 tum eft; tua ſcœlera dii immortales in noſtros
 milites expiaverunt: qui cùm uno genere mor-
 bi affigerentur, neque ſe recreare quiſquam
 poſſet, qui ſemel incidiffet; dubitabat nemo,
 quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque
 focii nefario bello laceſſiti, fana vexata, hanc
 tantam efficerent vaſtitatem. Cognofcis ex parti-
 cula parva, ſcœlerum et crudelitatis tuæ genus
 univerſum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infi-
 nitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? ge-
 neratim ea quæ maximè nota ſunt, dicam; non-
 ne feſtertiùm centies et octogies, quod, quaſi veſa-
 rii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras,
 ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reli-
 quiſti? nonne cum CC talenta tibi Apolloniata
 Romæ dediffent, ne pecunias creditas ſolverent,
 ultro Fufidium equitem Romanum, hominem or-
 natiffimum, creditorem debitoribus ſuis addixiſti?
 nonne, hiberna cùm legato præfectoque tuo tra-
 didiffes, evertiſti miſeras funditus civitates, quæ
 non ſolùm bonis ſunt exhaustæ, ſed etiam neſa-
 rias libidinum contumelias turpitudinesque ſubie-
 runt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi?
 qui honorarii? ſi quidem poteſt vi et metu extor-
 tum honorarium nominari; quod cum pleræque
 omnes, tum acerbiffimè Bœotii, et Byzantii, Cher-
 ronenfes, Theſſalonica ſenſit; unus tu dominus,
 unus æſtimator, unus venditor tota in provincia
 per triennium frumenti omnis fuiſti. Quid ego
 rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones,
 redemptiones, acerbiffimas damnationes, libidi-
 noſiffimas liberationes proferam? tantùm locum
 aliquem cum mihi notum eſſe ſenſeris, tecum ipſe
 licebit, quot in eo genere et quanta ſint crimina,
 recordere. Quid? illam armorum officinam ec-
 quid

quid recordaris, cùm omni totius provinciæ pecore compulsio, pellium nomine omnem quæstum illum domesticum paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuisset; quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio imposto, servis tuis publicanis à te factam esse meministi? quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos à civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio, et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, Macedonia Prætoria nuntiata, cum tu non solum, quòd tibi succederetur, sed quòd Gabinio non succederetur, exsanguis et mortuus concidisti? quid Quæstor Ædilitius rejectus? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? Tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? quid, quòd tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in fordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti?

Quid, quòd cùm sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primùm, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante et Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid, quòd, cum inde recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroëam profu-

gisti; quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torfit; cum modo velles, modo nolles; lex enim generi tui et decerni, et te accipere vetabat, nisi decreto triumpho; in quo tu, accepta tamen et devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sanctum diligenter. Ætoliæ, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia fociorum!) decedens miseram perdidisti. Arfinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas; quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas elades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis: Albucius cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis victori-

victoriæque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio et reliquis militibus orbata, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis funesta indicia constituit; idemque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribique posset, Dyrrhachium ut venit, decens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paullo ante Torquato respondit beneficii causa abs se esse dimissos: quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdedit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, et ultimas Hadriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, et cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt; quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidarum imperatorem indicaverunt; illi autem statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deterbant, affligunt, comminuunt, dissipant; sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas, non exstimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam; nihil est, quod me hortere; nihil est, quod invites; admoneri me fatis est; admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid sentis lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non æque legitur, quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non

legetur; nulli conjiçientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitatis ad simulationem conjiçietur; iudices iudicabunt ii, quos lex ipfa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita fit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipfa, et reipublicæ tempus aut me ipfum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paullo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiões, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentia. Major mihi iudicium, et reipublicæ pœna illa visa est, quàm Rutilii. L. Opimius eieçtus est patria, is qui Prætor et Consul maximis rempubl. periculis liberat; non in eo, cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris ac conscientia pœna remansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonæ Deæ pulvinaribus intulisset; quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita iudicarunt, pari scelere obstrictos arbitraretur? An ego expectem, dum de te quinque et septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum iudicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores faciem denique ac nomen à republica detestantur. Legati, qui unà fuere, alienati; tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi

abs te, sed dissipati te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratae Athenae: Dyrrhachium et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bullienses illusi; Epirus excisa; Locri, Phociae, Boeotii exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhaebia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Aetolia amissa: Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem, venisse senserunt. Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domesticum iudicium accessit sententiae damnationis tuae: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullae ad Senatum e provincia literae, nulla ex trinis aetivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum cum arida folia laureae retulisses, cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te **FECISSE VIDERI** pronuntiavisti; qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod aureati fasces, quod illa tropaea, plena dedecoris et risus, te commentatum esse declarant: quis te miserior? quis te damnatior, qui neque scribere ad Senatum a te bene rempublicam esse gestam, neque praesens dicere ausus es? An tu mihi (cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis cujusque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum iudicium, sed in sententiis omnium civium famam nostram fortunamque pendere) te indemnatum videri putas, quem socii, quem foederati,

rati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet? Nunquam ego sanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis et probis commune, supplicium legis ac iudicii: sed abjectum, contemptum, despectum à cæteris, à te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia, quidquid increpuiisset pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie Consulari, horrentem, trementem, adulantem omnes videre te volui: vidi. Quare si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te semper fordidum, quam si paullisper fordidatum viderem.

ORATIO VIII.

P R O

T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Summe erant inimicitiae Titum Annum Milonem inter, et Publicam Clodium, utrumque civem Romanum. Odii Clodiani in Milonem haec causa fuit, quod Milo peteret Consulatum eo anno, quo Clodius Praeturam. Itaque Clodius summa vi ac studio nitebatur, ne Milo eo anno Consul esset; quod cum impedire non posset, Milo enim omnium voce Consul futurus pronuntiabatur, Clodius de Milone interficiendo cogitavit. Egressus urbem, in villam quandam in Albano se recepit: unde vesperi rediens, obvium in via Appia Milonem habuit penulatum cum uxore, ancillis et pueris; ibi ante fundum Clodianum orta inter servos rixa, et impetu in Milonem facto, Clodius occiditur. Reus caedis Milo in jus vocatur; qui plura volet, consulat Asconium Pedianum qui rem pertractat.

Reus caedis Milo; accusatores Appius Major, M. Antonius, et P. Valerius Nepos. Patronus solus Cicerō. Quaesitor extra ordinem, populi suffragio, creatus L. Domitius Aenobarbus: iudices quinquaginta et unus, Senatores nempe octodecim, Equites septemdecim, Tribuni aerarii sexdecim.

Habita

Habita est hæc oratio 3, Idus April. Pompeio magno tertium Consule sine collega, anno urbis conditæ 701. Ciceronis ætatis 54. qui cum incipere diceret, Clodianorum clamoribus exceptus est, unde non ea libertate, et vi, qua solitus erat, pronuntiavit.

ET si vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius [Milo] ipse magis de reipublicæ salute, quam de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi iudicii nova forma terret oculos; qui, quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem iudiciorum requirunt. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro et in iudicio, quanquam præsidii salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem: cæderem temporis, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denunciant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensionis meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, to-

ta nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternam etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis et fortibus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis sæpe significassent, re et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus: an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? equidem cæteras tempestates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in iudicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi

mavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quantquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, affignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque, vitam ut impune liceat defendere.

Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe jactata sunt, et in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut omni terrore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut recte, ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum à C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit jure cæsum videri.

deri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa, etiam fictis fabulis, doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Infidatori vero, et latroni quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti sed facti; non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam

justa repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: apelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum moerorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi potestas
senatui

senatui esset erepta : de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novem constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, eadem hanc ipsam contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda : sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum eadem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse : sed, cum inesset in re vis, et insidiæ ; crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est.

At enim Cn. Pompeius rogatione sua, et de re, et de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset : in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit ; nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? Factumne sit? at constat. A quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur : cum videret nos fateri ; neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius

contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemit? quis non arsit dolore? quem immortalē, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infirmorum: mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur, et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur. Perinde quasi Appius ille Cæus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinaurentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat?

Quæ

Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti fida de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico. Janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Infidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitabatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: affliçantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et alta, et divina quadam mente præditus, multa vi-

dit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicaturos. Itaque delegit è florantissimis ordinibus ipso lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ late patere non possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsit aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consulare necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, iudices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à senatu iudicatum est: et lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit: et electi iudices, et isti præpositus quæstioni, qui hæc iuste sapienterque disceptet: reliquum est, iudices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere

spicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transfudit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Appennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit,

spondit, triduo illum, ad summum quadriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos et vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat: sine uxore, quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Adversum rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, defilisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præfenti

senti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil sane id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam, vosque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus et feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possunt, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petatum, quam jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit: illud jam in iudicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria: quod multis antea in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita et senatus rem, non hominam, notavit: et Pompeius de jure, non de facto, quæstionem tulit. Num quid igitur aliud in iudicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? pro-

fecto

fecto nihil. Si hic illi : ut ne fit impune. Si ille huic : tum nos scelere solvamur.

Quonam igitur pacto probari potest, infidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat. Etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset : sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur : et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ perëgrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, et pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque iniustus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, et ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas

tas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum jecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessario fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At non P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consularatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odinus? Ille erat ut odisset, primum defensorem salutis meæ? deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit

Clodius,

Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum?

Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum mœrentibus vobis urbe cessi, iudiciumne timui? non feros, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; et mihi, iudices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam iudicium timendum fuit. Servorum, et egentium civium, et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis, periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici fervorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulctatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam à Catilina acceperat, conquevit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervalla conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclare fuerunt? Potuitne, cum domum ac Deos Penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? Potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato?

nerato? Potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? Potuitne, L. Cæcili, iustissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? Potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse, cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, et P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus quod tempus illud, Dii immortales! fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebris abdidisset, magnum

Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jacendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet? Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens, et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret,

delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus appropieret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis, familiarissimus et idem

comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subito ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius. Videte, iudices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut infidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obuius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manum eadem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti homines et perditii describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem poterim, videar id cogitasse. Nunc persequare cætera; nam occurrit illud: igitur ne Clodius quidem de infidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, si quidem exiturus ad eadem è villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum hæredem, et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nunciabatur? Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causa festinationis? Quod hæres erat? Primum erat nihil, cur properato
 opus

opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum infidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum, atque expectandum fuit.

Noctu invidioso, et pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum: in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciata Miloni, et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: professionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii fixisse: huic

si infidiaretur, noctem prope urbem expectan-
 dam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen ac-
 cessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.
 Videamus nunc id, quod caput est: locus ad in-
 fidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fu-
 erit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum,
 et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii,
 quo in fundo, propter insanas illas substructiones,
 facile mille hominum versabatur valentium. Edi-
 to adversarii, atque excelsio loco superiorem se fo-
 re putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad
 pugnam potissimum elegerat? An in eo loco est
 potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere
 impetum cogitavit? Res loquitur, iudices, ipsa:
 quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta
 audiretis, sed picta videretis: tamen appareret
 uter esset infidiator, uter nihil cogitaret mali, cum
 alter veheretur in rheda penulatus, una sederet
 uxor. Quid horum non impeditissimum? vesti-
 tus, an vehiculum, an comes? quid minus promp-
 tum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda im-
 peditus, uxore pene constrictus esset? Videte
 nunc illum, primum egredientem è villa, subito;
 cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui con-
 venit, id præsertim temporis? Devertit in villam
 Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alfi-
 ensi esse. Villam ut perspiceret millies in ea fue-
 rat. Quid ergo erat moræ, et tergiversationis?
 Dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age
 nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedi-
 mentis compare. Semper ille antea cum uxore:
 tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in
 equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam
 cum in castra Etrusca properabat: tum nugarum
 in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu
 pueros symphonicos uxoris ducebat, et ancilla-
 rum

rum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille et quantum interesset P. Clodii se perire, et quanto illo odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, martemque communem, qui sæpe spoliante jam et exultante evertit, et perculit ab objecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt.

Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hu-
jus

jus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculosque fatiavit. Quos nisi manumississet, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat: cuius de morte, tanquam de ceremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest? Age vero, quærat, aut qualis quæstio? Heus ubi Ruscio (verbi causa). Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hæc quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

Quod

Quod si nondum fatis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per Deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præfidiis, et armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam republicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ consideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: et pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper à senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleffet odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi
etiam

etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste, vereque defendere. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit, Dii immortales! Sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, frænorum, spatorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Oriculanum devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita: nec ante repudiata sunt, quam quæsitæ. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii, sed dicam, ut sentio, iudices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus sit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspitione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi popæ: ebriosorum confessionem servorum

rum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta nimiam, nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, nisi eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque infidiose ficta comperta sunt.

Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompeii, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquiritores tui dictitant, si hæc arma, si Capitulinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animos, et non unius viri veres, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissus? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem

nem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad solutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret si tibi ita penitus inhæssisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *ne quid respubli-
ca detrimenti caperet*: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret: Satis iudicatum est à Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem

nem absolvi à vobis oporteret; ut omnes contentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse et more majorum, et suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam quid de morte Clodii sentiatis. De qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret. Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui college magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimæ nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpe sensit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, fervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis sedibus in foro factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit: eum, cui nihil

P

unquam

unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensiois, tabulis publicis impressam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini: qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis, alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis et decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui, cum ab equite Romano, splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque arma convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit ædificium extruere in alieno? Qui huic T. Furfanio, cui viro? Dii immortales! (quid enim ego de mulierecula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione, fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, et limine.

Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos,

in suos irruerat : sed nescio quomodo jam usu obduruerat, et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas : vota animi faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. Pecunias dico? à liberis, à liberis, mediis fidiis, et conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, et hac dextera à cervicibus vestris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, iudices. Spero multo vos, liberosque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visu-

ros fuisse. In spem maximam, et quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, iudices, ne odio inimiciarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ; et quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possem efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuis, quoniam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, ejus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam

nunquam esset. Hujus ergo interfector si esset, in confitendo ab iis ne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis et religionem, et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemi? Confiteretur. confiteretur, inquam, si fecisset et magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium causa. Quod ei certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) Sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constan- tique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte,

pœna, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciiis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et Dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, et sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceßere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôsse se videntur, et jus in illo
suum

suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille præceps amentia, caesis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiari sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finisque sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuistis: vobis illæ, vobis vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen, et debitæ pœnæ solutæ sunt.

Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sexti Galli, in primis honesti et ornatissimi adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret, et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se palam à judici-

bus

bus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus, ac fortunis ejece- rat: instabat, urgebat: capere ejus amentium ci- vitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: inci- debantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore pu- taret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præ- ter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitraba- tur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bono- rum animos etiam in meo casu contempserat: Mi- lo unus urgebat. Hic, Dii immortales! ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscrip- sisset. Ne cum solebat quidem id facere, in pri- vato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætore coërcendo fortes fuissent? Primum Mi- lone occiso habuisset suos consules. Deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribu- num, virum consularem crudelissime vexatum esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, tene- ret, lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum Dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœmina- tus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa

mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia quaerantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitare eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinueritis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et honorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia, sive fortuna singulari, divina et incredibili fide.

Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego etiam, repugnante hoc, et imploro, et exopto? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper

per eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriiis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant, et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sapissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit

fuit auxilio, vox, et defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidus, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminabat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero, et vestrorum ordinum occurfationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis; quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita nisi præclarissime fecisse; si quidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus. Nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum videantur adscendere. De me, inquit,

inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos et actos, et institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera: qua fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) Sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem

nionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque obſecro, iudices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi: exilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus eſt. Quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis, et huic iudicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miſerum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conforti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaveſſet? At in qua cauſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquirerunt: Quo, deprecante? me. Quodnam ego concepitantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefecerim, protuli, extinxi? Omnes in me,

Q. meoſque

meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam Dii immortales fecissent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et à vobis, iudices, conservandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccinæ vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morieter? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum: et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum, et sapientissimum, et fortissimum quemque legit.

ORATIO IX.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissensione civili fuit cum Pompeio, quemadmodum et Cicero cum multis aliis senatoribus, civibusque Rom. Confecto autem bello, Cæsar victor multos ex inimicis suis, fautoribusque Pompeii, in patriam restituit, et ad pristinam dignitatem, inter quos Ciceronem: et postmodum deprecante senatu, populoque Rom. restituit et Marcellum, et ad patriam et ad pristinam dignitatem: Non obstante quod Marcellus Cæsarem offendisset, et quod Cæsar adhuc suspicari se diceret de voluntate Marcelli, tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem, unde hanc Cicero orationem agit ad Cæsarem, qua ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam in restitutione Marcelli summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere Cæsarem de aliquo suspicari, et tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.

Habita est hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæsare tertium, et Emilio Lepido Coss. Ciceronis Ætat. 61.

Duturni silentii, Patres conscripti, quo eram
 his temporibus usus, non timore aliquo,
 sed partim dolore, partim verecundia, finem ho-
 diernus dies attulit: idemque initium, quæ vel-
 lem, quæque sentirem, meo pristino more dicen-
 di. Tantam enim mansuetudinem, tam inusita-
 tam, inauditamque clementiam, tantum in sum-
 ma potestate rerum omnium modum, tam deni-
 que incredibilem sapientiam, ac pene divinam,
 tacitus nullo modo præterire possum. M. enim
 Marcello vobis, Patres conscripti, rei publicæ
 reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem,
 et auctoritatem, et vobis, et reipublicæ conserva-
 tam, ac restitutam puto. Dolebam enim, Patres
 conscripti, ac vehementer angebar, cum viderem,
 virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fu-
 isset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persua-
 dere poteram, nec fas esse ducebam, versari me
 in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imi-
 tatore studiorum ac laborum meorum, quasi quo-
 dam socio, à me, et comite distracto. Ergo et mi-
 hi, et meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæ-
 sar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene-
 de omni republica sperandum, quasi signum ali-
 quod sustulisti. Intellectum est enim mihi qui-
 dem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo
 ante omnibus, cum M. Marcellum senatui popu-
 loque Romano concessisti, commemoratis præfer-
 tim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis,
 dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel
 suspitionibus anteferre. Ille quidem fructum om-
 nis vitæ antea actæ hodierno die maximum cepit,
 cum summo consensu senatus, tum præterea ju-
 dicio tuo gravissimo et maximo: ex quo profecto
 intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum
 in

in accepto tanta fit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura fit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen hoc affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.

Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec vero distinctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fateor, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, comatus, multum juvant. Maximam vero partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat: et quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. To-

tum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil tibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam esse totam, et propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes inmanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ et naturam, et conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangi que possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur ille quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, et in victoria, quæ natura insolens et superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis

diis profequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et comemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti.

Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es et dux, et comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentisque tuis allatura sit finem ætas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, et consumat vetustas: at vero hæc tua justitia, et lenitas animi florescet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahat, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, et misericordia viceras: hodierno vero die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, Patres conscripti, quam late pateat, attendite.

Omnes

Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certi liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit; memet mihi, et item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros, et sibi ipsis, et patriæ reddidit, quorum et frequentiam, et dignitatem hoc ipso in confessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potius, et falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum.

Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendum, putavi, semperque dolui non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis et togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis.

Nostri

Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant.

Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur Dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, et tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, et sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: et fruire cum fortuna, et gloria, tum etiam natura, et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere; etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera,

tanta

tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc à virtute donata; cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

Nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi inagis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens, de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor: ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus et diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, et incertos eventus

tus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima confidere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles, omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vicienda sunt.

Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet, et ornamenta dignitatis, et præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi defini-

nies?

nies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ fatis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, fatis: tibi uni parum. Quid quid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: si quidem gloria, est illustis, ac pervagata multorum, et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composita, summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, fatis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore et spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescant posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta,

menta, munera, triumphos audientes, et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem, et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consiliis. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt: et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam et sine amore, et sine cupiditate, et rursus sine odio, et sine invidia iudicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit; nunc certe pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis soium et studiis, sed armis etiam et castris diffidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, et extincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint,

qui modo habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, et in ista sententia, quâ cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, et hortamur, et obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam fuisse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, et corporum policemur.

Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus et lacrimis sentire potuisti. Sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere; à me certe dici volunt: cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello, à te huic ordini, populoque Romano, et reipublicæ reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. Nam latari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiae est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tandiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo factò cumulus accesserit.

ORATIO X.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Quintus Ligarius civis Romanus, cum C. Confidio consule profectus est legatus in Africam, ante belli civilis principium. Deinde provincia decedente C. Confidio, Ligarius, præfectus provincie, mansit in Africa: postea cum bellum exarsisset inter Cæsarem et Pompeium. Ligarius, nullo negotio se implicari passus est, ut dicit Cicero; nam P. Accius Varus qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit et arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: et Ligarius adventu suo quievit, sed necessitate mansit in Africa quæ provincia contra Cæsarem tenebatur: ad quam provinciam bello ardente, L. Tubero, cum iusto imperio sibi a senatu et sorte, ut moris erat, dato venisset, eam intrare non potuit, prohibente Ligario, ut assererat ipse Tubero, unde ad Pompeium inivit in Macedoniam, et apud eum de injuria questus est, ut dicit Cicero, et cum eo fuit in bello civili: quo bello finito, Cæsar victor Tuberoni et multis aliis patriam restituit: sed Ligarius exulabat, domi manentibus duobus fratribus Ligarii, qui cum Cæsare semper fuerant; et cum Q. Tubero filius L. Tuberonis Ligarium apud Cæsarem accusavisset, quod contra Cæsarem fuisset in Africa, quodque ipsum cum patre suo provincia prohibuisset: Ligarium Cicero

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis. Cujus ego causam animadvertē, quæro, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confiteretur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit: nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, et sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui, ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuissē: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset. Vide, quæro, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret. Cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit, et
prohi-

prohibitum se à Ligario queritur, et certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, descriptus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. Iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. Nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, à te agi maluisset. Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnatur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores. Usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. At istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante:

lante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut eâ pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? An, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu der repente irrupisses, et clamare cœpisses, C. Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? et in tali miseria multorum, perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse

esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto et misericordii mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis refellere et roarguere nostrum mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tu dicerés: cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est? qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. Ac primus aditus, et postulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quærat, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit

pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si à Varo, et quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propofitaque sententia, nulla contemelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio ex senatus-consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam,

fam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid ? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis : languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præsiidiis eratis : animi vero à causa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur ? Pacis equidem semper auctor fui : sed tum sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus : tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. Quanquam, ut nunc sero res habet, non dubito, quia hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ persequamini. Si reipublicæ : quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis ? Si vestras : videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse ? Num de ejus facto dicere ? quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum : certe nunquam hoc modo, *Ignoscite, judices : erravit : lapsus est : non putavit : si unquam posthac.* Ad parentem sic agi solet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse : quibus in præsiidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem : legatus ante bellum profectus, relictus in pacé, bello oppressus, in eo non acerbus ; tum etiam totus animo, et studio tuus. Ad judicem sic agi solet. Sed ego ad parentem loquor, Er-

ravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.

An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quam vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optime homines. Animadvertite horum omnium mœstítiam, et dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas squaloremque ipsius, et filii vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim

enim dicere audiebamus, Nos, omnes aduersarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Videſne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adſunt veste mutata, non solum notes tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his maxime irascebamur, et hos requirebamus, et his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitus perspicere posses concordiam-Ligariorum: omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, et pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunaſque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non à te solum, verum etiam à fratribus. Hi te orant tui, Equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo: qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum, et bonum virum iudicares, nunc à te

supplex fratris salutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis fuis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti. Et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tuâ majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura brevior. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO XI.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

ARGUMENTUM.

REX Deiotarus Gallogræciæ, exorto bello civili Pompeium inter et Cæsarem, Pompeii partem secutus erat : quo victo Pharsalico certamine, in regnum se recepit. Cæsarem bellum in Ægypto cum Alexandrinis, aliisque vicinis Regibus gerentem, pecunia militibusque adjuvit, quo se ei gratum redderet. Cum autem devictis hostibus, rebusque compositis, per Gallogræciam rediret Cæsar, Deiotaro aliqua regni parte multato ignovit. Non multo post a suo ex sorore nepote Castore, servoque ab eo corrupto Philippo medico, apud Cæsarem Romæ accusatus est insidiarum : nempe quod in castro Lucio armatos homines ad eum occidendum, cum dona regia lustraret, collocasse : quod alieno fuisset animo semper a Cæsare : quod copias contra eum comparasset, aliaque ejusmodi crimina objecta sunt, quæ Cicero fuse refellit.

Habita est hæc oratio anno urbis conditæ 708. Ciceronis 62. post reditum Cæsaris ex Hispania ; ipso Cæsare tertium Dictatore, et quartum Consule ; M. Æmilio Lepido equitum Magistro.

CUM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare,

postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum et impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, et tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, et scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, et à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per seipsum consideres, grave est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi iudex, non sibi se

se æquiores, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis iudicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: ad te unam omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviffima ſunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente et diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem aſtatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiffet? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique teſtarer ipſum. Sic, cum et Deorum immortalium, et populi Romani, et ſenatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maxime debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo facilius tum equitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, et cogitatione venerunt.

Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis, et detri-
 mentis,

mentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, et constantiam, et clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis et in præliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, et placatum Deiotari regis aræ, focique viderunt. Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque versati.

versati. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta: consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, et vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omnesque consulares, (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nunciis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequerentur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordie et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congestissent, tum tu ipse plurima, et maxima. Neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amissimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat; quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel accessit,

cessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque, Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit. Vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis et copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uteris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem à te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur non modo à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domite suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu Deorum penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani et ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant, finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo profecto,

sed

sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus et temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentiâ, quam fide, et religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et à viro optimo, et ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem. Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui, divertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. Huc te è balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset, Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum; hac suspitione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi à veritate longe, tamen à consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset. Si veneno: Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines for-

tasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contextitur? Tua te, inquit, eadem quæ semper, fortuna servavit: negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? **At eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras:** itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et jucunde fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum præsens Deiotarus regio et animo, et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere te post cœnam velle dixisses, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant insidiæ. At te eadem tuâ fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam et improbus, sed fatuus et amens es.

Quid?

Quid? ille signa ænea in insidiis poseurat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ira demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat; te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis?

Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium et latrociniis tueretur, et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cælium nescio quem: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse. Veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum:

sed misit ex iis, quos habuit electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum. Non arbitror: non audiui. Sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit. Quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus propter regionis naturam, et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum aluit; ei, quem Asiae praefecerat, nulla in re defuit; tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem praesto fuit. Secutum est bellum Africanum. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Caesium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Niceam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumferri, de Domitio dixit versus Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Periant amici, dum una inimici intercitant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, à quo, cum vel interfici belli lege potuisset, regem et se, et filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo regiae virtutes: quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis, et admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges

reges non folere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, feverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regis laudes: illa privata est. Ut volet quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam et temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta, et cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque iungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola, et pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam nisi severissime et gravissime fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit?

Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo et clarissimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiaque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, iam ætate exacta, defecerant. Itaque, Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod hæere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se iactare? quam ostentare? quam nemini in illa

causa studio, et cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuiffem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sane inimicitia, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam et obscuram è tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cuius gener esset, audivit? Sed quamvis ingratis et impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis et odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violenter? Servum sollicitare verbis, spe, promissisque corrumpere, adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare, sit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, princeps

cipem civitatis, in iudicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset: prehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Donatio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? Nonne, cum esset productus et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpitio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura et exempla corrumperes, domesticæque tuæ inmanitate inquinares? At quam acute collecta crimina? Blefamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos: plaudì tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blefamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, et everfas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solum, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo

non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis quaeritur, una praesertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropaeis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est ad statuam quidem rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, et nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: et fortasse eo praetermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

Nihil à me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam causae partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissime, mihi crede, Caesar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minus à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus magnus ille, Rex Asiae, cum, posteaquam à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benigne sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum et ipsi, et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat: magno animo, et erecto est nec unquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem

dem. Multa se arbitratur, et peperisse ante factis, et habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, et quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, et bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse jussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, et in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum à te esse oportet, nec beneficium tuum in dubi-

um vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quoniam modo dicendo nisi misericordiam tuam commovere possim: nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges: et id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiam, quod iracundiam negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maxime eorum incolunitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privati gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum vero regum et amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, et à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, et Blesamius, et Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti; eademque fide et virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam se à te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos persecutum: cum è balneo exisses, tecum se fuisse: cum illa munera inspexisses cœnatus, cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat,

recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

O R A T I O XII.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM

PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Postquam Cicero liberius de repub. et de Antonio dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in senatum, et meditata oratione conquestus de injuria Ciceronis, multis maledictis in personam ejus invehit. Non respondit illo die Cicero, prohibitus ab amicis, propter arma Antonii, quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus Octavii, qui hæres Cæsaris erat, et offensus Antonio, gratiaque et autoritate senatus veteranorumque præsidio ad parem potentiam proventus, respondit hac ornatissima oratione, et quidem præsentem in senatu. In qua primo objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: et per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminose commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publice commissa fuerant. Hæc est secunda

Secunda illa Philippica, quæ M. Antonium priore oratione vehementer commotum, sic in Ciceronem accendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit.

Habita fuit hæc Oratio Antonio et Dolabella Coss. Urbis conditæ 709. Ciceronis Ætat. 63.

QUONAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicæ hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec vero necesse est à me quenquam nominari vobis, cum ipsi recordemini. Mihi poenarum illi, plus quam optarem, dederant. Temiror, Antoni, quorum facta imitare, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. causa laceffiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quam L. Catilina, furiosior quam P. Clodius viderere; ultro maledictis me laceffisti, tuamque à me alienationem, commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despiciere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me. et contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui primus quam de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen

crimen judicio, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando, quaestus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, et necessario meo? Non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis florē collectam? Non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiaæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Qu. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tu te gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, Patres conscripti, beneficium latronum,

nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miserum, id te impune facere potuisse. Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, et de te, et à te latas confiterere? cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses fœdissime stipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum à me beneficium tum acceperat. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nôset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit,

tulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere è vita vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo disertè, ut Mustellæ Tami-
 fio, et Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantum jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille, si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentia. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentia? omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existimem: quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas literas, etsi jure poteram à te laceffitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse futurum: idque à me impetras. Quid enim me interponerem audacia tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coercere? Veruntamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo ro-

gabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata.

Sed cum mihi, Patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consullem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consullem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, Patres conscripti, re vester fuit: quid enim ego constituti, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Luctatio Catulo, cujus semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens,

dens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris respublica orbata est: veniamus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? Hunc tu cum auctorem, et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retulisti? Ad quos refert? Dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis Cui? neminem nominabo. Putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatonii, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum haberas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt?

hauriunt? Turus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum fervorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, si illa tibi nota non sunt: nihil enim boni nosti: si sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, qui ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? Quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: consciorum indicis, sua manu, voce pene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, præsertim cum senatus, populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset.

Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione
tecum

tecum ipse pugnares : ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere, fatebare : pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti : quod totum senatus est, reprehendisti. Nam, comprehensio fontium, mea ; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à se ; eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cuius est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiæ, ô Dii immortales ! in qua, me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum : accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit : accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumfederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter ; sed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto sapias. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciofa arma ceperis, objicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (Dii boni!) non decebat? in quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim falsis ab uxore mima trahere potuisti. *Cedant arma togæ.* Quid? tum nonne cesserunt? at postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus respondebo : tantum dicam breviter ; neque illos, neque ulla te omnino literas nosse : me nec reipublicæ, nec ami-

cis unquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subscevis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ et juventuti utilitatis, et nomini Romano laudis aliquid afferrent.

Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto infecutus es: negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ coniecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid ego favisse me tibi, fateor: suavisse, ne tu quidem dicis. At Miloni favere quidem potui. Prius enim rem transegit, quàm quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suavi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suavore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit questio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus questio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo civi, consule, nihil prætermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior. Ipse enim Pompeium à mea familiaritate disjuxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit,

tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare: suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaferim. Ea velim reprehendas, si potes. Unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur. Alterum, ne pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem: in has misérias nunquam incidissemus. Atque idem cum jam omnes opes, et suas, et populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset, seroque eadem sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordia, compositionis auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tua.* Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio, et de republica consilia fuerunt. Quæ si valuisent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celare vellet. Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum

uterque

uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam à suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Ciliciâ ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navi appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas, excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae præposuit: depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios? Cascas dicam, an Ahalas? et hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum est persequi cæteros: idque reipublicæ præclarum fuisse tum multo; ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quod sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si

Id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest inter suaforem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Equis est igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causa nominatur?

Esto: sit in verbis tuis hic stupor. Quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc, consili, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam. Edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? Nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut à te arguor, socius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parridas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? si parridæ: cur honoris causa à te sunt

sunt et in hoc ordine, et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eis solutus, si ab urbe, plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio et Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi iudicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte, quod à te mihi objectum est, quærent, sitæ verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (prò sancte Jupiter!) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius filis, quos tu expulsos à te prædicas, et relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingrata literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me

talem

talem in numerum. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de republica sustulisset: et, si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quanquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, et ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat, Quod si te in iudicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide, quæso, ne hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaisti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cuius domus, quæstuosissima, est falsorum commentariorum et chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de republica bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

Castra mihi Pompei, atque illud omne tempus objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, Patres conscripti, rempublicam, vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoc-tus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimissa, molestiis omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam pius dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et postea dignitati possemus: ille præ-senti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille consu-

laris vir, ac pene divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fugā Paphum profecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et ejus viri nomine me infectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocos quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei, et necessarii viverent. Sed qui isthuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præterit: Q. Furius, honestissimi equitis Romani, sui que amicissimi, quem palam hæredem semper factitavit, ne nomen quidem perscripsit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turfilius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquires, nisi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quan-

quam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatem avum esse facere, cum ipse hæreditatum patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? Quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas. Et vero adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est in te, et in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, et avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursum dicis aliena. At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, Patres conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, et quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco, et de Leontino agro, et de Campano: quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus fatis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur.

Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te decoxisse? Patris, inquires, ista culpa est. Concedo. Etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod fedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sump-

fisti

fisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te à meretricio questu abduxit: et, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit. Nemo unquam puer, emptus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, se ad pedes meos prosterrens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si festertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret; redimeret adolescentem, summa spe, et animi, et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modo familiaritate, sed etiam congressione patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, et flagitia omittam: sunt quædam, quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ

miseriis fecit, et ea, quæ quotidix facit, festinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis fero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiolorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. Quid dicam, ipse optime intelligit. Inde item Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneret, præter unum Misenum, quod cum fociis tanquam Sisaponein tenebas? Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam

lebam, quam ad meam gratiam. Quæstor es factus. Deinde continuo sine senatus-consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. Id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiae, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus, et tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

Accipite nunc, quaeso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunaque nostras, id est in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Kalendis Januar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sanamente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subjecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Et tu apud Patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupide à senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? Neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus

es? quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis et potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam demerentissimi sui consilii, et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus à senatu esset Antonius? Omitto quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil Cæsari: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illam fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in feminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque

que eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflictata est: affixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quæ senatus, salva reipublica ne fieri possent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite restituere multos calamitosos. In his patrum nulla mentio. Si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? Sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdidit, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem credo in reos relatam, rem indicta causa judicatum: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum, et armis: postremo, quod de patrum tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et reipublica dignus. Nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium est vero nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit

terit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Et enim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehabatur in effedo tribunus plebis: lictores laureati antecedeabant: inter quos, aperta lectica, mimia portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, Patres conscripti, difficilis est sane reprehensio, et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. Fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quantum dissimilis est militum causa, et tua: illi secuti sunt: tu quæstisti ducem: tamen, ne apud illos me invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti: meque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: liceatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar; præsertim cum te hæc auditurum videres? Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quam miserum

rum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiae rursus percursatio eadem comite mimae: in oppida militum crudelis et misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio.

Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum ille esset Alexandriae, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. Tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quo se verteret non habebat. Nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium

mium suum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, si quis reipublicæ sit infelix, felix esse non potest. Hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii (miserum me! consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in illa servitutis oblita civitas ingemuit, fervientibusque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium: præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior? In ejus igitur copias cum se subito ingurgitavisset, exultabat gaudio, persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poëtam nescio quem, *Male parta, male dilabuntur*. Incredibile, ac simile portentis est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed paucis diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis multa, et lauta suppellex, et magnifica multis locis, non illa

illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obfignatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: fuggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, fervorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At ejusdem ædes etiam, et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquandiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu diversiari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen et te, et tua, et tuos nosti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Neceffe est, quamvis sis, ut es, violentus et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim
unquam

unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, Patres conscripti, sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. Illam suam suas res sibi habere iussit ex duodecim tabulis: claves ademit, forasque exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium?

At quam crebro usurpat, *et consul, et Antonius?* Hoc est dicere, et consul, et impudicissimus: et consul, et homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando, avus tuus, *et consul, et Antonius.* Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. Nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum opera tua est. Cur à bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti. Gustaras civilem sanguinem, vel potius exforbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum et clarissimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quaestor

stor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, præde socius, testamenti, ut dicebat ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primo respondisti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum æqua et iusta dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatoresque populi Romani, contra senatum, populumque Romanum, contra Deos patrios, arasque et focos, contra patriam tuli. Num tibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te, et ad prædes tuos milites misit: cum repente à te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suam dicere. Auctionis vero miserabilis adspectus; vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: sordidata mancipia: ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo se verteret non habebat. Quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Cæsar in senatu, aperte in te inveheas, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis for-

tunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni: aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quæris: nollem. Sed tamen consilium à primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea Deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in quæ tu invaferas. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem.

An tu Narbone mensas hospitum convoveres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, Patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Januar. prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerina. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitia tuæ, cuius te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audiui. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniasque Gallia, à qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum

consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna concurrissi. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem literarum sibi cum illa mimae posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti.

Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, et redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renunciari consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus,

illusus. Qua in re, quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum et receptum intervertit, ad seque transfudit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: investus est copiosius multo in istum, et paratius Dolabella, quam nuac ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dñi boni? Primum cum Cæsar ostendisset, se prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret: sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nunciationem solum habemus; consules et reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto, hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: et, si quis servavit; non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscitia impudentia est, si nec scit quod augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam

lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, fortitio prerogativæ. Quiescit. Renunciatur: tacet. Prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ut affolet, suffragia. Tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceret) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cælo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate e mentibus es auspicia. Obtrinxisti religione populum Romanum. Augur auguri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvus auspicii creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nunciat, quibus tu nunciasti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transfiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: adscendis; accedis ad sellam; (ita eras Lupercus ut te

consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum fustuleras, sed attuleras domo meditatam et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum auctor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiciebas: quid petens? ut fervires? Tibi uni peteres: qui ita à puero viveras, ut omnia paterere, ut facile fervires: à nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdus? quid suppliciiis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum fumorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam adscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, dictatori perpetuo, M. Antonium, consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse. Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio fustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis, à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus. De quibus

bis rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus; quæro tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est.

Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simulac timere desisses, similem te futurum tui. Itaque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, Dii immortales! et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime præfuis-
isti.

isti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendiisti, et eas, quibus semivultus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum, et ex maxima parte, fervorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine absterfa, reliquis diebus in Capitolio præclara senatus-consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, nève cujusquam beneficii figeretur. Meministi ipse de exulibus: scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vere, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante republica manere non possunt, provincias universas, Patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis deminutum est. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos, si iis quorum erat non redderentur, à tributis posset vindicare. Tu autem, quadringenties H-S quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Deiotaro, populo

populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. Quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæsar? æque atque huic ordine, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Is igitur, à quo vivo nec præsens, nec absens rex Deiotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiofus. Compellarat hospitem præsens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus suis collocarat; Armeniam abstulerat a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo equum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem regis sententia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniunt, et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: sed prius quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ergo de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam

etiam imitatores sunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia est! nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretenfium vectigalibus liberantur: statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius infector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sint, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrii? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ et risus hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nunciabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia fiat; cum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituisti? Intervenit enim. Quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas. Filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quaesita, et ante perspecta. Non est satis. Probri infimulasti pudicissimam fœminam. Quid est, quod
 addi

addi possit? Contentus eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis Januar. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo forori et uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu: an improbius, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæsaris pacis causa confirmata sunt à senatu: quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Junius de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Kalendas Janias expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? O præclaram illam percursionem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es? Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur! at quam nobilitata est tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, et colulforibus dividebas. Mimos dico et mimas, Patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campani et Leontini, in populi Romani patrimonio grandi fœnore et fructuosæ

tuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanasset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset.

Sed ad iter, Italianamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinam, quo Cæsar ante deduxerat. Consulisti me per literas de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondi: possessæ, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspiciato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam juri deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinam coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolles, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatam. Quo jure? quo ore? Eodem, inquires, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turfeli prædia, quo in reliquis innumerabiles possessiones. Et, si ab hasta. Valeat hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te lebravisti. Varronis quidem Cassinatam fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, et temeritatis tuæ. Non enim te do-

minus

minus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O testa ipsa misera, *quam dispari domino!* quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quam à dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diverforium. Quæ in illa villa ante dicebantur? que cogitabantur: quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimento vino: mædebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; scorta inter matres-familias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo. Jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. Ut iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui cum essent devii, descenderant, ut istum, tanquam si esset consul, salutarent. Incredible dictu; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter pocolorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus investus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent? magno quidem judicio, studio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Basilium, vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo

esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, et arma. Collegam quidem de cælo detraxisti, effecistisque non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam postea dominantem; modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ita multi. Ista vero quæ, et quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Juniiis cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro lætatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa; is leges Cæsaris, easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic parim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is
majorem

majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem: sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores. Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum deferi patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiozem in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebitne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omitamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere dicit.

Nonne igitur milles perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate et benevolentio civium sceptum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam falvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consilentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris. Sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus belio est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem

mortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam fustulisti: pone ante oculos lætitiã senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, et sensûs stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest; ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare. Judicia non metuis? si propter innocentiam laudo: si propter vim, non intelligis ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes egregiosque cives, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies et noctes timeri à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipubl. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam leniêrat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? Attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiã, consuetudinem serviendi, Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris vero rebus nullo modo es comparandus, Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipub. sunt iniusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam populus Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret, Hæc igitur non cogitas?

nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur. Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibusdam vivas, considera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo feni? Mihi vero, Patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus à Diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

F I N I S.

Lately printed by J. PORE.

M. T. CICERONIS OPUSCULA; hoc est, Cato Major, seu, de Senectute; Lælius, seu, de Amicitia; Paradoxa; Somnium Scipionis. Præfigitur Ejusdem M. T. Ciceronis VITA LITTERARIA nunc primùm in lucem data. Editio altera. *Eton.* 2s.

C. JULII CÆSARIS de Bello Gallico, Commentariorum libri v. Accessere Index Geographicus et Galliæ Veteris, ad Cæsarem, Tabula. Edit. ad usum Juventutis accommodata. *Eton.* 1782.

EUTROPII Breviarum Historiæ Romanæ, ab urbe condita ad Annum ejusdem urbis DCCCL. Accedit Sex. Aurelii Victoris de Romanis Illustribus liber. Ad usum Juventutis accommodata. *Eton.* 1785.

COMPENDIUM Historiæ Universalis ab Initio Mundi ad tempora Caroli M. a Joan. Clerico: Editio nitide impress. 2s.

DE FIDE et Officiis Christianorum, ex cl. Burneti et Grotii libellis, in usum Juventutis Christianæ. Editio altera. *Eton.* 1s. 6d.

ELECTA ex Ovidio et Tibullo in usum Regiæ Scholæ Etonensis, 2 part. Editio altera recognita, et nunc primum in gratiam Rudiorum notis aucta. *Eton* 1783. 2s. 6d.

ELECTA ex Ovidii Metamorph libris cum Annotatiunculis in gratiam Rudiorum. Editio altera recognita et in notis aucta. *Eton.* 1780. 3s.

ELEMENTA

BOOKS printed, &c.

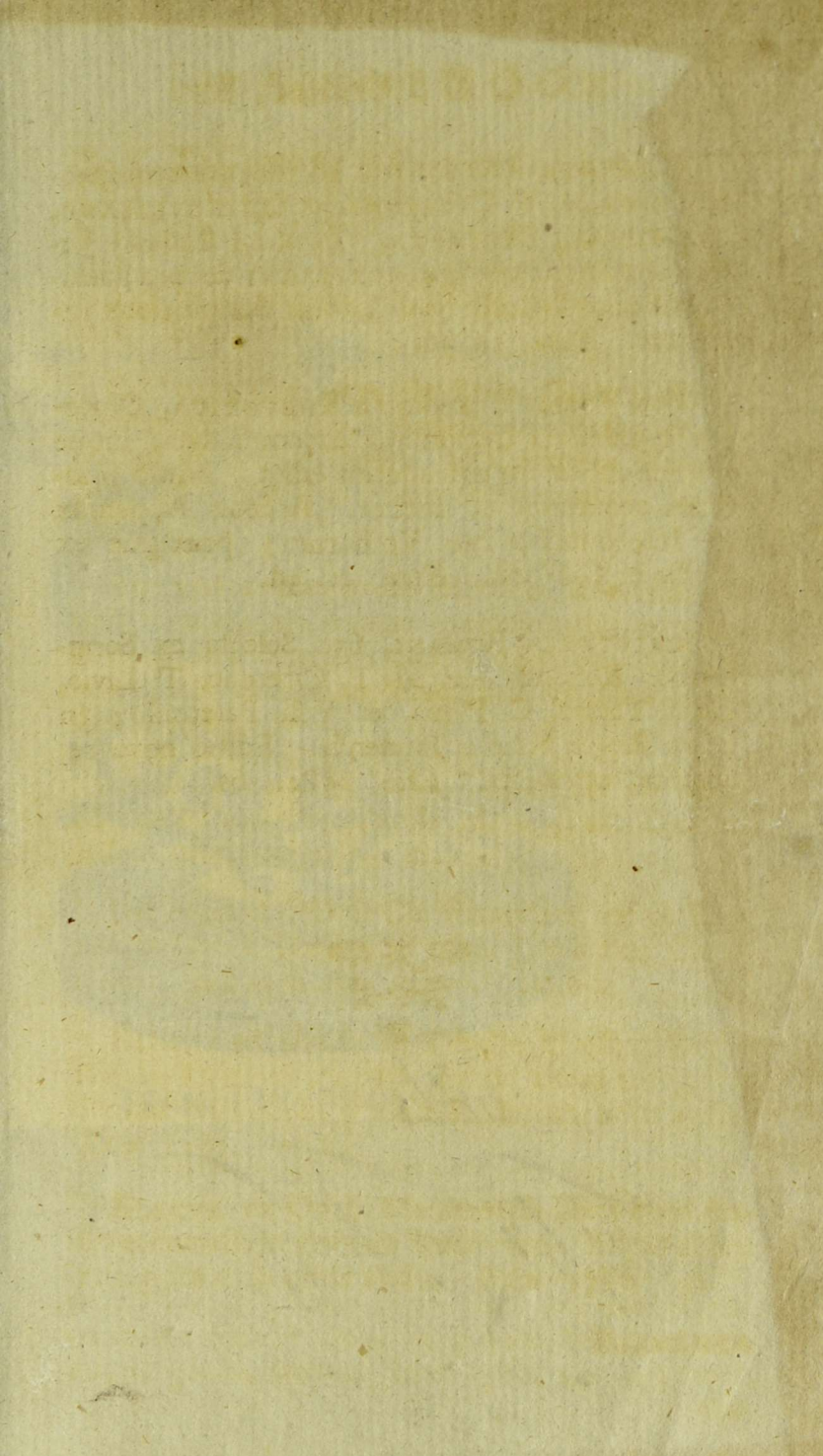
ELEMENTA RHETORICA ad Elocutionem spectantia, ex M. T. CICERONE, et QUINCTILIANO, ut plurimum EXCERPTA. In usum studiosæ Juventutis Subjicitur QUINCTILIANI de præstantioribus cum Græcis tum Latinis Scriptoribus Judicium. *Eton.* 1s. 3d.

GER VOSSII ELEMENTA RHETORICA, Oratoris ejusdem Partitionibus accommodata, inque usum Scholarum emendatius edita. Editio prioribus accuratior et auctior. Accedit Appendix de Interpunctionibus Verborum; præcipue ex Vossio et J. Ward. *Eton.* 1s. 3d.

SCRIPTORES ROMANI, sive Selecta ex Scriptoribus Romanis viz. M. T. Cicerone, T. Livio, Corn. Tacito, C. Plinio, et Vell. Paterculo; In usum Regiæ Scholæ Etonensis. Editio nova recognita et aucta. *Eton,* 1782. 6s.

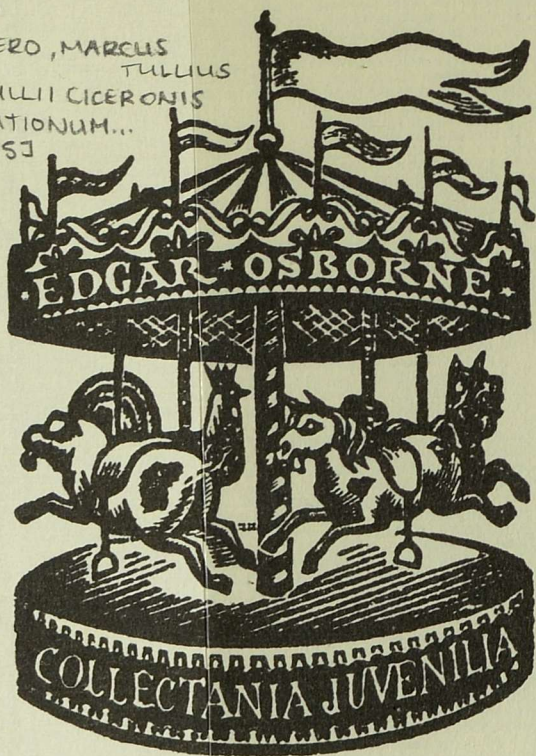
1790

May 1. 1790

J. H. Moore

(B1)

CICERO, MARCUS
TULLIUS
M. TULLII CICERONIS
ORATIONUM...
[1785]

37131 137 000 410

